

พุทธ(บุรี)มณฑล:

พุทธศาสนากับการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมือง
หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

Phuttha (buri) monthon:

Buddhism and the Communication of
Political Ideology after the 1932 Revolution

รัชพงษ์ ศรีสุวรรณ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Touchaphong Srisuwan

Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200, Thailand

touchaphong@ap.tu.ac.th

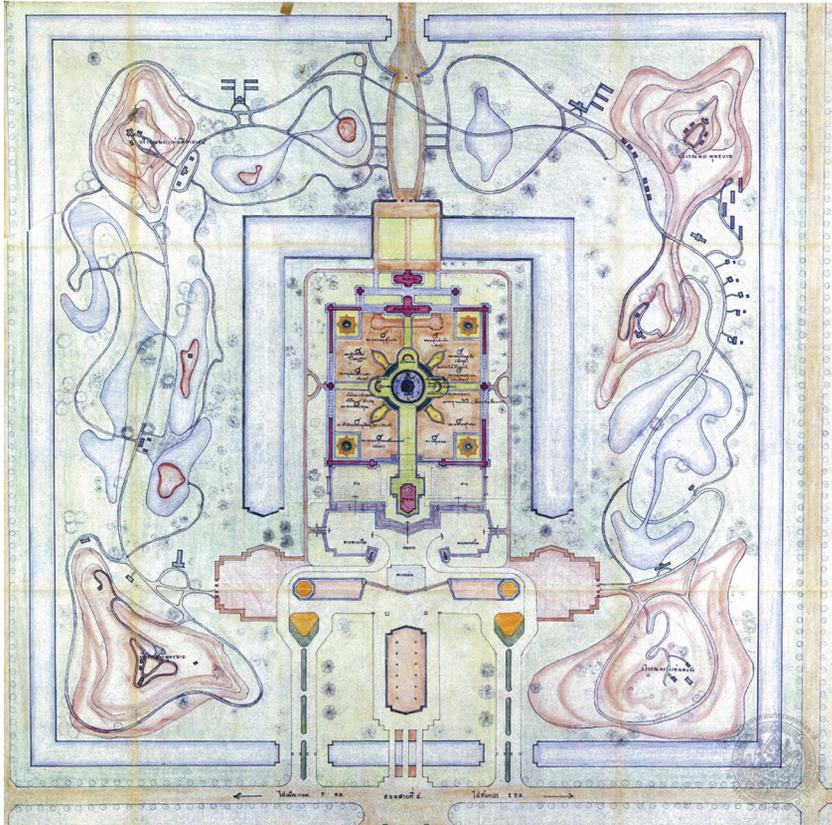
Received 07 - 02 - 2024

Revised 09 - 05 - 2024

Accepted 24 - 05 - 2024

บทคัดย่อ

พุทธมณฑล เป็นหนึ่งในโครงการทางผังเมืองขนาดใหญ่ที่ริเริ่มโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากไม่สามารถผลักดันโครงการพุทธบุรีมณฑล (เมืองแห่งพระพุทธศาสนา จ. สระบุรี) และโครงการเมืองหลวงใหม่ นครบาลเพชรบูรณ์ ให้สำเร็จลุล่วงได้ จนทำให้ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2487 ต่อมาเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่สอง ใน พ.ศ. 2491 อันเป็นช่วงเวลาแห่งความผันผวนของการเมืองไทย รัฐบาลพิบูลสงครามไม่เพียงต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์จากภายนอก แต่ยังต้องรับมือกับความขัดแย้งจากกลุ่มการเมืองต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่กำลังกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เป็นเหตุให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องหันไปใช้นโยบายทางวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อเสริมสร้างอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ตนเอง โดยโครงการพุทธบุรีมณฑลได้ถูกหยิบยกขึ้นมาดำเนินการอีกครั้งหนึ่งภายใต้ชื่อ พุทธมณฑล ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการสำคัญของการจัดงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ใน พ.ศ. 2500

ผังบริเวณพุทธมณฑล

พ.ศ. 2504

Site plan of

Phutthamonthon, 1961

จุดมุ่งหมายของบทความชิ้นนี้ ต้องการศึกษาด้านแนวคิดและพัฒนาการของโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล ภายใต้บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ตั้งแต่ริเริ่มโครงการสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนเสร็จสิ้นในสมัยพล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีคนที่ 16 ของประเทศไทย ผ่านการวิเคราะห์จากหลักฐานร่วมสมัยหลายชิ้น ทั้งหลักฐานขั้นต้น เช่น ภาพถ่ายคำสั่ง ประกาศบันทึกการประชุมต่างๆ ตลอดจนแบบร่างแผนผังพุทธมณฑล และเอกสารชั้นรอง เช่น หนังสืออนุสรณ์ งานวิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการ เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการของพุทธมณฑลออกเป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ พุทธมณฑลเพื่อฉลอง 25 ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2495–2503) พุทธมณฑลหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจ (พ.ศ. 2500–2520) พุทธมณฑลในพระบรมราชูปถัมภ์ สมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2521–2525) และพุทธมณฑลเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ. 2526–2530) ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า โครงการพุทธมณฑลในระยะแรกเริ่มนั้นเป็น

ความคิดที่สืบเนื่องมาจาก พุทธบุรีมณฑล โดยถูกวางผังบนแนวคิด City Beautiful เช่นเดียวกับผังนครหลวงใหม่สระบุรี ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกกำหนดให้เป็นนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธศาสนามาก่อนแล้ว โดยนอกจากจะเป็นแหล่งรวบรวมพุทธประวัติและพุทธบัญญัติต่าง ๆ แล้ว ยังมีการจัดแสดงจารึกประวัติการปกครองของชาติไทยด้วย อย่างไรก็ตาม หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจทางการเมือง โครงการก่อสร้างพุทธมณฑลดำเนินการไปอย่างเชื่องช้ามาก อันเป็นเหตุจากความไร้เสถียรภาพของการเมืองไทย ในขณะที่ฝ่ายอนุรักษนิยมได้พยายามเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนพุทธมณฑลจากอนุสรณ์สถานเพื่อเฉลิมฉลองวาระถึงพุทธกาลให้กลายเป็นเวทีศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างพลังสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มตน ซึ่งในที่สุดได้นำไปสู่การลี้ภัยความหมายและวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของโครงการพุทธ (บุรี) มณฑลไปจนเกือบหมดสิ้นจากความทรงจำของผู้คนในปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธมณฑล, พุทธบุรีมณฑล, จอมพล ป. พิบูลสงคราม, งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ, พุทธศาสนา

Abstract

Phutthamonthon was one of the large-scale planning projects initiated by Field Marshal Plaek Phibunsongkhram. In 1944, Phibun had to resign when two government bills mandating the construction of Phutthaburimonthon (a Buddhist city in Saraburi) and the new capital at Phetchabun were defeated in the National Assembly. The field marshal returned as prime minister in 1948, a turbulent year for Thailand. He had to deal not only with the spread of communism in Thailand but also vicious political struggles among various elitist groups, especially between the palace and the executive branch of government. Phibun attempted to maintain stability and consolidate his power against conservative groups by using cultural policy and Buddhism as political tools. The Phutthaburimonthon project was revived under the name Phutthamonthon, and it became one of the most significant features of the 25th Buddhist century celebrations in 1957.

This research article examines and analyzes the design concept and development of the Phutthamonthon construction project from the reign of Field Marshal Phibunsongkhram to its completion in the reign of General Prem Tinsulanonda, the 16th prime minister of Thailand. This study was carried out by collecting primary evidence, including photos, minutes of meetings, and various design documents of Phutthamonthon's master plan, as well as secondary historical textual data such as funeral memorial books, master's theses, and published articles. According to the literature reviews, the developments of Phutthamonthon can be divided into four periods: Phutthamonthon for the 25th Buddhist century celebrations (1952–1960); Phutthamonthon after Field Marshal Plaek Phibunsongkhram lost his power (1957–1977); Phutthamonthon under the royal patronage of His Majesty the King for the celebration of the 200th anniversary of Rattanakosin (1978–1982); and Phutthamonthon in honor of His Majesty the King (1983–1987). The results indicate that the construction project Phutthamonthon initiated by Field Marshal Plaek Phibunsongkhram was a continuation of the idea of Phutthaburimonthon, a Buddhist city in Saraburi. It was planned based on the City Beautiful idea, similar to the new city plan of Saraburi. Phutthamonthon was a collection source of Buddhist history and disciplinary rules and a place where inscriptions of Thai political history were exhibited. Nevertheless, the construction of Phutthamonthon project proceeded very slowly after Field Marshal Plaek Phibunsongkhram lost his power due to the instability of Thai politics. At the same time, the conservative-royalist forces tried to transform Phutthamonthon into a sacred platform to gain the political support of the Thai people, who have subsequently all but forgotten the monument's original purpose.

Keywords: Phutthamonthon, Phutthaburimonthon, Field Marshal Plaek Phibunsongkhram, the 25th Buddhist Century Celebrations, Buddhism

1. บทนำ

หากกล่าวถึงโครงการระดับผังเมืองขนาดใหญ่ซึ่งถูกเสนอในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลายคนอาจจะคิดถึงโครงการวางผังเมืองลพบุรี นครหลวงใหม่สระบุรี หรือโครงการนครบาลเพชรบูรณ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่แสดงถึงความใฝ่ฝันอันทะเยอทะยานของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการสร้างเมืองหลวงใหม่เพื่อจุดประสงค์บางอย่างทางการเมือง แต่ยังมีอีกโครงการหนึ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอขึ้นมาในช่วงเวลาใกล้เคียงกับโครงการนครบาลเพชรบูรณ์ และได้เสนอร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร จนเป็นเหตุให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลาออกจากนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมานั้น กลับไม่ได้ถูกกล่าวถึงนัก นั่นคือ โครงการพุทธบุรีมณฑล

แม้สาระสำคัญแห่งพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดพุทธบุรีมณฑลที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอต่อสภานั้นจะอ้างเหตุผลว่า เพื่อจัดสร้างนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธศาสนาให้เป็นแหล่งศึกษากลางชุมชน เป็นที่ประดิษฐานรวมของศาสนวัตถุทั่วประเทศ ตลอดจนเป็นที่ตั้งการบริหารพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ และเป็นนิवासมณฑลของพุทธมามกะ¹ แต่จากบันทึกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเขียนขึ้นหลังจากญี่ปุ่นยอมแพ้สงคราม ระบุว่า *ญี่ปุ่นได้คิดจะเอาชนะเราในเรื่องนี้ โดยจะเข้าไปอยู่ในพื้นที่หลังแนวรบของกองทัพที่ 2 คือ ระหว่างลพบุรีกับสระบุรี ผมจึงได้เอาพระเจ้าช่วย โดยจัดการประกาศสร้างพุทธบุรีมณฑลในบริเวณนี้ทันที²* จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นจุดประสงค์ที่แท้จริงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการจัดตั้งนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธศาสนาขึ้นใน พ.ศ. 2487

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่พระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487 ไม่ผ่านการอนุมัติจากสภาผู้แทนราษฎร โครงการย้ายเมืองหลวงก็ถูกพับเก็บไปโดยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามไม่เคยกล่าวถึงอีกเลย มีเพียงโครงการพุทธบุรีมณฑลเท่านั้นที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2491–2500) ภายใต้ชื่อโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษแห่งพุทธศาสนา

ถึงแม้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับโครงการเมืองหลวงใหม่ตามนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะยังมีผู้ศึกษาไว้ไม่มากนัก³ แต่ก็ยังถือว่ามากกว่า

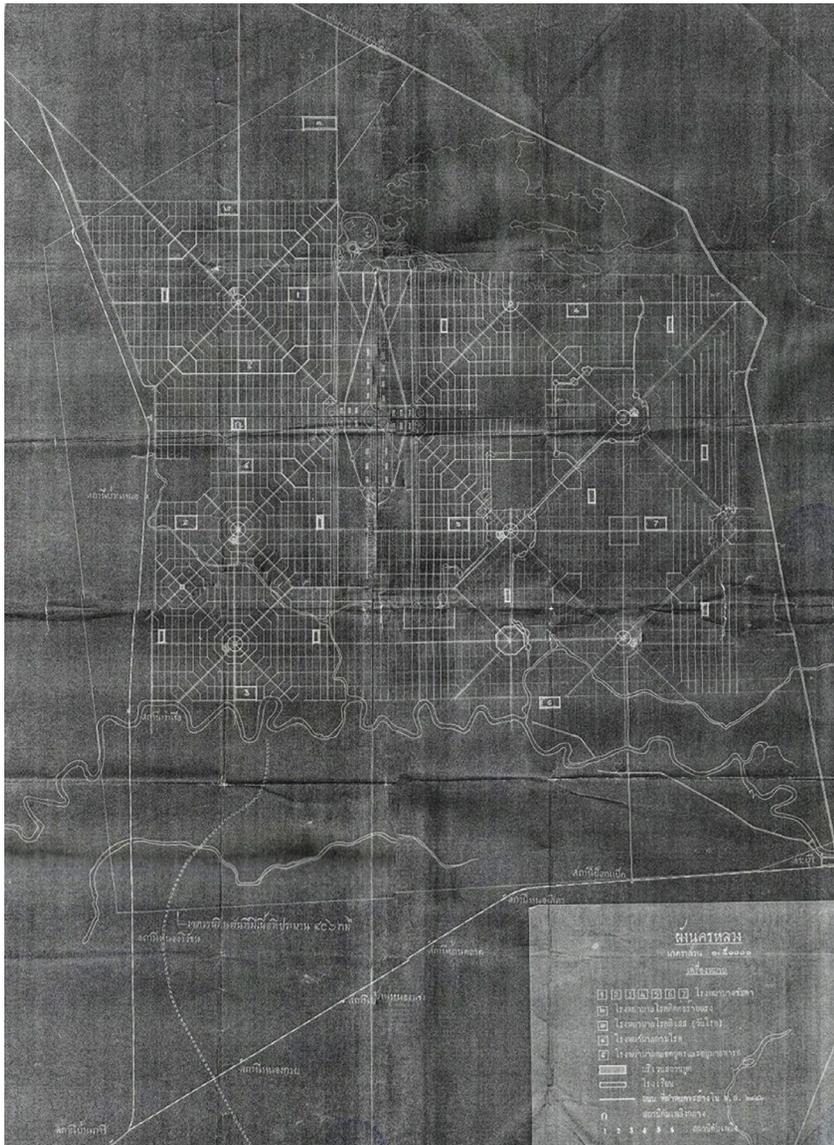
งานเขียนเกี่ยวกับโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล ซึ่งส่วนใหญ่มักจะถูกอธิบายไปในทิศทางเดียวกันว่า เป็นปราชญ์สถานที่สร้างขึ้นจากศรัทธามหากุศลของรัฐบาลและประชาชนเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงการที่พระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทยได้ดำรงคงมั่นมาครบรอบ 25 พุทธศตวรรษ⁴ จะมีเพียงงานวิทยานิพนธ์เรื่อง *จอมพล ป. พิบูลสงครามกับงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พ.ศ. 2495–2500)* โดย ถนอมจิต มีซีน⁵ ที่นับเป็นงานเขียนทางวิชาการชิ้นแรก ๆ ที่อธิบายถึง โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลภายใต้บริบททางการเมืองสมัยนั้น โดยชี้ให้เห็นถึงความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชนผ่านงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ซึ่งสอดคล้องกับบทความของ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์⁶ เรื่อง *ประเทศชาติพระพุทธศาสนา และรัฐบาล: การนิยามความเป็นไทยในการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ* ที่อธิบายถึงการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทศวรรษ 2490 เพื่อสร้างพลังทางการเมืองให้กับตนเอง อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี งานเขียนทั้งสองชิ้นเน้นความสำคัญไปที่พุทธศาสนาและงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษในฐานะเครื่องมือทางการเมืองมากกว่าจะลงรายละเอียดไปที่แนวคิดในการวางผังโครงการพุทธมณฑล

บทความนี้จึงเกิดขึ้นจากความสนใจของผู้เขียนที่ต้องการศึกษาถึงมูลเหตุปัจจัยตลอดจนแนวคิดในการวางผังของโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล โดยการวิเคราะห์จากหลักฐานร่วมสมัยหลายชิ้น ทั้งหลักฐานขั้นต้น เช่น ภาพถ่าย คำสั่ง ประกาศ และเอกสารรายงานการประชุมต่าง ๆ และเอกสารชั้นรอง เช่น หนังสืออนุสรณ์ งานวิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจต่อบริบททางการเมืองที่ส่งผลต่อพัฒนาการและรูปแบบของพุทธมณฑลตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มากกว่าคำอธิบายในแง่มุมของความศรัทธาทางพุทธศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว

2. พุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487

เมื่อครั้งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรก (พ.ศ. 2481–2487) ได้มีนโยบายสำคัญที่สะท้อนถึงความฝันอันยิ่งใหญ่ในการสร้างรัฐไทยให้เป็นมหาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือการวางผังเมืองและการสร้างเมืองหลวงใหม่ ได้แก่ โครงการผังเมืองใหม่ลพบุรี โครงการนครหลวงสระบุรี โครงการพุทธบุรีมณฑล และโครงการนครบาลเพชรบูรณ์ โดยเฉพาะผังนครหลวงใหม่สระบุรีได้ถูกกำหนดสร้างขึ้นมาอย่างมีระบบและยิ่งใหญ่อยู่หลังการ เพื่อสอดคล้องกับความวัฒนาถาวรของประเทศ⁷

หลังจากนั้น รัฐบาลจึงได้ออกพระราชกำหนดจัดสร้างนครหลวง ในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2485³ กำหนดเขตที่ดินที่จะถูกเวนคืนเพื่อสร้างนครหลวงใหม่ ซึ่งจากผังนครหลวงใหม่สระบุรีที่ถูกออกแบบในเวลาต่อมา (Fig. 1) จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกับผังเมืองของกรุงวอชิงตัน ดีซี (Washington D.C.) เมืองหลวงของสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะโครงข่ายถนนที่โยงใยกันอย่างมีระบบ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเมือง รวมถึงบริเวณ “ทุ่งระเบิด” ซึ่งเกิดจากแนวถนนที่เชื่อมโยงสถานที่สำคัญแห่งรัฐเข้าด้วยกัน โดยองค์ประกอบทั้งหมดนี้ถูกวางขึ้นตามผังแมคมิลลัน (The McMillan Plan) ที่ถูกจัดทำขึ้นใน ค.ศ. 1902 (Fig. 2)

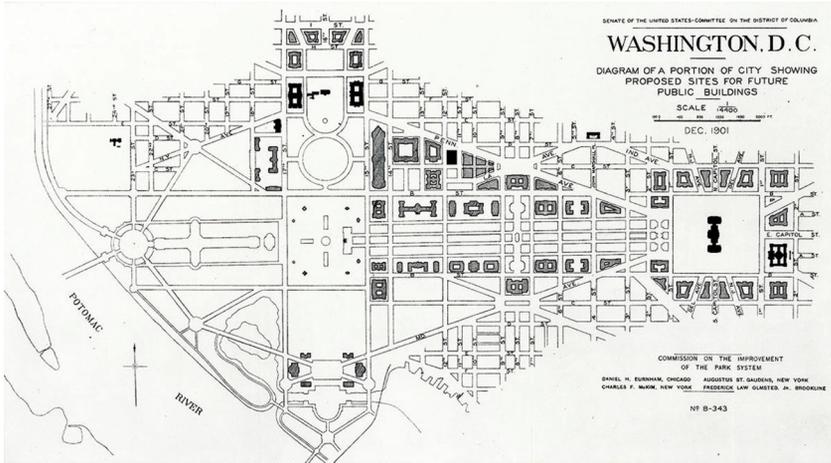
ภาพ 1

ผังนครหลวงใหม่สระบุรี

Fig 1

Plan of Saraburi as the new capital settlement project

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 2

ผังแม้มิลลัน

สำหรับกรุงวอชิงตัน ดีซี

ค.ศ. 1902

Fig 2

McMillan 1902 plan of

Washington, D.C.

ภาพ 2 / Fig 2

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. 2486 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สั่งยกเลิกโครงการนครหลวงใหม่สระบุรีโดยเปลี่ยนพื้นที่เป้าหมายใหม่เป็น นครบาลเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์แทน เพื่อเตรียมตัวต่อสู้กับญี่ปุ่น⁹ แต่ก็ได้ละทิ้งพื้นที่นครหลวงสระบุรีไปเสียทีเดียว เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีดำริที่จะสถาปนา “พุทธบุรีมณฑล” ขึ้นบริเวณเขาพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี เพื่อให้เป็นนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติศาสนธรรมเป็นที่รวมศาสนวัตถุโบราณทั่วราชอาณาจักร เป็นที่ตั้งแห่งการบริหารพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ รวมทั้งเป็นนิเวศสถานของพุทธมามกะ¹⁰ จากนั้นจึงได้ตรา พระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พุทธศักราช 2487 ออกประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2487¹¹

พระราชกำหนดฉบับนี้ได้ถูกอภิปรายคัดค้านอย่างหนักในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรหลังจากนั้น ในขณะที่รัฐบาลเองก็ไม่สามารถตอบสนองได้อย่างมีน้ำหนักเพียงพอ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความเร่งด่วนของการตราพระราชกำหนด เป็นผลให้สภาผู้แทนราษฎรลงมติคว่ำร่างพระราชกำหนดด้วยคะแนนเสียง 43 ต่อ 41 นำไปสู่การลาออกจากราชการของนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ชี้แจงภายหลังสงครามยุติว่า แผนการเรื่องเมืองเพชรบูรณ์และพุทธบุรีมณฑลเป็นแผนต่อต้านญี่ปุ่น โดยจะใช้เมืองเพชรบูรณ์เป็นฐานยุทธศาสตร์ ส่วนพุทธบุรีมณฑลนั้นจะสร้างเป็นเขตปลอดทหาร เพื่อเป็นการกีดขวางญี่ปุ่นทางด้านหน้าของกองทัพภาคที่ 2 แต่ด้วยเวลานั้นญี่ปุ่นอยู่กันเต็มบ้านเต็มเมืองในไทยจึงต้องปกปิดแผนการเป็นความลับ ทำให้รัฐบาลไม่สามารถชี้แจงเหตุผลต่อสภาผู้แทนราษฎรได้¹²

3. พุทธศาสนา: เครื่องมือสร้างความเป็นไทย หลังทศวรรษ 2490

การประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 นั้น ถือเป็นเส้นสุดบอบทางทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามในสมัยแรก ประกอบกับเมื่อนายควง อภัยวงศ์ ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้สั่งปลดจอมพล ป. พิบูลสงครามออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ดังนั้นภายหลังจากปี พ.ศ. 2487 จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงกลายเป็นเพียงนายทหารกองหนุน กลับไปใช้ชีวิตอยู่ที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี¹³

แต่แล้วในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ ได้นำกำลังเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลของ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ พร้อมกับจัดตั้งกองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทยขึ้น โดยไปเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามมาเป็นผู้บัญชาการ¹⁴ จากนั้นได้เชิญนายควง อภัยวงศ์มาจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ กรมขุนชัยนาทนเรนทร¹⁵ ทรงมีความคิดที่จะกีดกันคณะรัฐประหาร รวมถึงกำจัดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ออกไปให้พ้นจากการเมืองเมื่อคณะรัฐประหารได้ล่วงรู้ถึงแผนการดังกล่าว จึงได้ปลุกกระแสต่อต้านรัฐบาลและโจมตีกลุ่มรอยัลลิสต์ รวมถึงจัดการเดินขบวนเรียกร้องให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง¹⁶ และกดดันจนนายควง อภัยวงศ์ ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2491 หลังจากนั้นจึงได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่กลุ่มรอยัลลิสต์อย่างมาก และนับเป็นการกลับเข้ามาสู่บทบาททางการเมืองอีกครั้งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่ามกลางปัญหาทางเศรษฐกิจที่เสื่อมถอยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนำและผู้กุมอำนาจทางการเมือง

ความทุกข์ยากจากสงครามโลกครั้งที่ 2 และความปั่นป่วนทางการเมืองที่เพิ่มมากขึ้น เป็นเหตุให้ผู้คนเริ่มแสวงหาที่พึ่งทางใจมากกว่าที่จะฝากความหวังไว้กับรัฐ สถานการณ์นี้ที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความคิดเปรียบเทียบกับเมื่อครั้งที่ “บ้านเมืองยังดี” ภายใต้อการปกครองของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประกอบกับนวนิยายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ซึ่งประพันธ์โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ปัญญาชนที่มีบทบาทสูงในฝ่ายอนุรักษนิยม ยิ่งตอกย้ำให้คนไทยเชื่อว่า

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ทำให้เมืองไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลงทุกทาง¹⁷ สภาวะเช่นนี้นำไปสู่ความเสื่อมสลายต่อความศรัทธาและความนิยมในระบอบ ประชาธิปไตย และได้เปิดโอกาสให้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา รวมถึง อุดมการณ์อนุรักษ์นิยมแบบจารีตได้หวนกลับมาแทนที่อุดมการณ์ ประชาธิปไตยอีกครั้ง

หลังการรัฐประหาร 2490 จอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามที่จะประนีประนอม กับฝ่ายอนุรักษ์นิยม ด้วยการยินยอมให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2492 ซึ่งมีสาระสำคัญเป็นการถวายคืนพระราชอำนาจให้แก่พระมหากษัตริย์ โดยสามารถแต่งตั้งองคมนตรีหรือสมาชิกวุฒิสภาได้โดยอิสระ ทั้งยังทรงเป็น ผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทัพ การที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลับเข้ามา มีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้นเช่นนี้ ส่งผลให้พลังของกระแสอนุรักษ์นิยม เพิ่มสูงมากขึ้นจนถึงระดับที่เริ่มสั่นคลอนอำนาจของผู้นำรัฐบาล ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงต้องหันกลับมาตอบโต้กับขบวนการอนุรักษ์นิยม ด้วยการสร้างนิยาม *ความเป็นไทยใหม่* ผ่านเครื่องมือ 3 ประการ ได้แก่ วัฒนธรรม ประชาธิปไตย (สมัย 2475) และพุทธศาสนา¹⁸

นอกจากต้องต่อสู้กับพลังของขบวนการอนุรักษ์นิยมที่กลับมามีอำนาจ ทางการเมืองเพิ่มขึ้นแล้ว รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังต้องเผชิญกับ ภัยจากคอมมิวนิสต์ ซึ่งถือเป็น “ศัตรูของชาติ” รูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งภายใต้ข้ออ้างเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำพาประเทศไทยเข้าใกล้สหรัฐฯ มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ต้องบันทึกด้วยว่าสหรัฐฯ ได้เริ่มเข้ามาครอบงำทางเศรษฐกิจและการเมืองไทยตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2490 ด้วยการทำข้อตกลงทางการทหาร เพื่อใช้ประเทศไทยเป็นฐานสำคัญของสหรัฐฯ ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁹ ดังนั้นรัฐบาลสหรัฐฯ จึงเปลี่ยนท่าที จากเดิมที่เคยต่อต้านจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเป็นการรับรองรัฐบาลใหม่ ของไทย พร้อมชื่นชม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่ามีความเป็นผู้นำ และสหรัฐฯ จะให้การสนับสนุนต่อไป²⁰ นับเป็นการส่งนัยยะสำคัญไปยังกลุ่มการเมือง ต่าง ๆ ว่า สหรัฐฯ นอกจากจะไม่สนับสนุนการโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ยังต้องการสนับสนุนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้มีความเข้มแข็งด้วย²¹

อย่างไรก็ตาม จอมพล ป. พิบูลสงครามตระหนักดีว่าการเอาชนะฝ่าย คอมมิวนิสต์ ต้องเอาชนะที่ระบบความรู้สึกนึกคิดและจิตใจ ดังนั้น วัฒนธรรม

จึงถูกหยิบขึ้นมาใช้เป็นอาวุธสำคัญในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์²² โดย หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวเน้นในประเด็นนี้ว่า “*บ่อนปรนการอันเข้มแข็งสำหรับ ตำนานกีดกันคอมมิวนิสต์คือ ชาตินิยม*²³” และเกรงว่าคอมมิวนิสต์จะทำลาย หลายสิ่งหลายอย่างที่สำคัญสำหรับ *ความเป็นไทย* ซึ่งการที่จะสร้าง *ความเป็นไทย* ให้ตอบสนองต่อเงื่อนไขและบริบททางการเมืองของไทยที่เปลี่ยนแปลงไป หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเน้นที่การต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นหลักนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้วิธี *สร้างลัทธิถือชาติให้ฝังเข้าในจิตใจของตน... ให้คนถือเหมือนศาสนา*²⁴ โดยหลวงวิจิตรวาทการได้แสดงทัศนะว่า “*ควรให้ความสำคัญแก่ชาติเป็นอันดับหนึ่งและขอร้องทางพระศาสนาให้เข้ามา ช่วยชาติในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าความสุขสวัสดิ์ความสงบภายใน และความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติ... ชาติกับศาสนาจะต้อง อาศัยซึ่งกันและกัน*²⁵” สอดรับกับ พระยาอนุমানราชธน ผู้ซึ่งมีผลงาน ตอบสนองต่อนโยบายชาตินิยมของท่านผู้นำอย่างชัดเจน ได้ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาเป็นหัวใจของ *ชาติไทย* และ *ความเป็นไทย*²⁶ ผลงานตีพิมพ์ หลายเรื่องของท่าน เช่น *ชีวิตชาววัด* และ *เทศกาลสงกรานต์* ล้วนแต่สร้างภาพ “เมืองไทยนี้ดีเพราะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” ให้ซึมลึกเข้าไป ฝังอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยจนกระทั่งปัจจุบัน

ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากจะดำเนินนโยบายสนับสนุนวัฒนธรรมแบบจารีต ของฝ่ายอนุรักษนิยมแล้ว ยังได้หยิบยกเอาพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นเครื่องมือ ทางการเมืองด้วย โดยให้ความหมายใหม่แก่พุทธศาสนาใน 2 ด้าน ด้านหนึ่ง เป็นสิ่งแทนระบบจารีต ส่วนอีกด้านหนึ่งคือการนำเสนออุดมการณ์ ประชาธิปไตย เพื่อสร้างพลังทางการเมืองให้กับตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม เอง²⁷ ดังเห็นได้จากคำกล่าวของท่านถึงพุทธศาสนาไว้ว่า

“*ชาติกับศาสนาเป็นของคู่กัน เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เพราะศาสนา เป็นเครื่องกลมเกลียวอุปนิสัยและน้ำใจประชาชนให้บำเพ็ญตนและ ปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา ที่ประเสริฐสุด อันมวลมหาประชาชนชาวไทยและประชาชนอื่น ๆ อีกหลายประเทศยึดถืออยู่ เป็นศาสนาที่ทันสมัยอยู่เสมอและ ยิ่งประเทศไทยเป็นประเทศประชาธิปไตยด้วยแล้ว พระพุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง เพราะเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตย*²⁸”

4. งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ และโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล

การครบรอบ 25 พุทธศตวรรษแห่งพุทธศาสนา ถือเป็นวาระสำคัญยิ่งสำหรับประเทศที่นับถือพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่พุทธศาสนาเจริญยั่งยืนมาครบ 2,500 ปี นับจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังนั้นจึงมีการเตรียมจัดงานฉลองวาระสำคัญนี้ขึ้นในหลายประเทศ เช่น ไทย ลาว กัมพูชา พม่า ลังกา และอินเดีย โดยในลังกาและอินเดียจะเรียกงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษนี้ว่า *พุทธชยันตี*²⁹ ซึ่งรัฐบาลไทยได้ส่งคณะสงฆ์และผู้ติดตามไปร่วมงานฉลองพุทธชยันตีที่ลังกาด้วย เมื่อคณะสงฆ์เดินทางกลับถึงประเทศไทยแล้วได้จัดทำข้อเสนอถึงแนวทางดำเนินการสำหรับการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ต่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม³⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้ความสำคัญกับปี พ.ศ. 2500 เป็นพิเศษ สาเหตุเพราะนอกจากพุทธศาสนาจะมีอายุครบ 2,500 ปีแล้วยังเป็นปีที่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย (ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามมีส่วนสำคัญในการสถาปนาขึ้นในสังคมไทย) จะมีอายุครบ 25 ปี อีกทั้งในปีดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงครามเองก็จะมีอายุครบ 60 ปีพอดี³¹ ดังนั้น รัฐบาลจึงต้องจัดงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษอย่างยิ่งใหญ่ เสมือนกับได้ฉลองทั้งพุทธศาสนา รัฐธรรมนูญ และทำบุญอายุจอมพล ป. พิบูลสงครามไปในคราวเดียวกันโดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2495 ว่า *“บัดนี้จวนจะถึงถึงพุทธกาลแล้ว สมควรจะได้เตรียมการจัดงานฉลอง และรื้อฟื้นโครงการพุทธมณฑลขึ้นมาใหม่”*³² นับเป็นครั้งแรกที่โครงการพุทธมณฑลถูกกล่าวถึงอีกครั้ง หลังจากที่ถูกพับเก็บไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2487

อย่างไรก็ดี ตามความเชื่อของไทยดั้งเดิมในคติ “บัญญัติอันตรายาน” หรือความเลื่อมใสของพุทธศาสนา 5 ชั้น ได้ระบุอายุพระศาสนาไว้ 5,000 ปี หลังพุทธปรินิพพาน³³ ชาวไทยจึงเรียกปี พ.ศ. 2500 ว่า “ถึงพุทธกาล” ซึ่งมีความหมายในทางลบมากกว่าความเป็นมงคล จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงได้มอบหมายให้นายสุชีพ ปุญญานุภาพ³⁴ เขียนบทความปฏิเสธความเชื่อเรื่องการเลื่อมของพุทธศาสนา โดยอธิบายว่า การกำหนดอายุเวลานี้ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก อายุพระพุทธศาสนาที่ระบุว่า 5,000 ปี เป็นเพียงถ้อยคำของอาจารย์รุ่นหลัง³⁵ พร้อมกับให้กรมการศาสนาออกประกาศชี้แจงและเชิญชวนประชาชนใช้ชื่อเรียกของงานครั้งนี้ว่า “งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” แทนคำว่า “ถึงพุทธกาล” ซึ่งมีความหมายไม่ถูกต้อง³⁶

ภาพ 3 / Fig 3

ภาพ 4 / Fig 4

กำหนดการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ระหว่างวันที่ 12–18 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 ได้ถูกตระเตรียมให้ออกมาเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงาน เรียกว่า “คณะกรรมการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” โดยมี พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ เป็นประธานกรรมการ มีการจัดกิจกรรมซึ่งผูกโยงอยู่กับพื้นที่สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น มณฑลพิธีท้องสนามหลวง (กรุงเทพฯ) พระปฐมเจดีย์ (นครปฐม) พระพุทธบาท (สระบุรี) เป็นต้น โดยเฉพาะบริเวณมณฑลพิธีท้องสนามหลวง ได้มีการจำลองโครงการพุทธมณฑลที่จะก่อสร้างในอนาคตไว้ทางทิศเหนือของสนามหลวง ขณะที่ทางด้านทิศใต้ เป็นพลับพลามณฑลพิธีชั่วคราว (Fig. 3) สามารถจุคนได้ 7,000 คน³⁷ ภายในจัดแสดงภาพปูนียสถานทางศาสนาที่สำคัญ ภาพถ่ายทางศาสนา ภาพเขียนพุทธประวัติ ฯลฯ ตรงกลางระหว่างแบบจำลองโครงการพุทธมณฑลและพลับพลามณฑลพิธีชั่วคราว เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองแบบพุทธมณฑลสูง 3.50 เมตร (Fig. 4)

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการใช้งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองให้แก่ตนเองนั้น กลับถูกฝ่ายอนุรักษ์นิยมมองว่าเป็นการแข่งขันกับสถาบันกษัตริย์³⁸ เช่น การใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในการจัดงาน หรือการนำเรือพระที่นั่งซึ่งใช้เฉพาะพระราชพิธีของกษัตริย์มาเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลองฯ ที่ผู้จัดเป็นเพียงสามัญชน อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ยังมิได้เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธี แต่โปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประธานองคมนตรีเป็นผู้แทนพระองค์ นอกจากนี้ พรรคประชาธิปัตย์ยังแสดงตนเป็นปรปักษ์กับงานนี้โดยการปฏิเสธการเข้าร่วมงาน ขณะที่หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนวิจารณ์โครงการสร้างพุทธมณฑลเนื่องในวาระฉลอง 25 พุทธศตวรรษว่า เป็นไปเพื่อเชิดชูกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่ยกเอาอายุแห่งพระพุทธศาสนามาเป็นข้ออ้าง³⁹

ภาพ 3

พลับพลามณฑลพิธีชั่วคราว ณ ท้องสนามหลวง

Fig 3

A temporary ceremonial pavilion at Sanam Luang (Phra Men Ground)

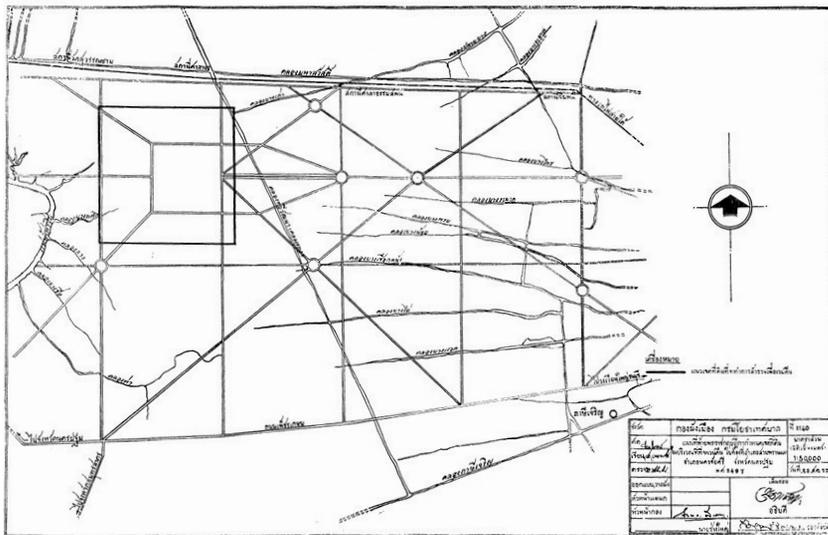
ภาพ 4

พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑลจำลองแบบพุทธลีลา ประดิษฐาน ณ ท้องสนามหลวง

Fig 4

The walking Buddha statue, a replica of the principal statue in Phutthamonthon, is installed at Sanam Luang (Phra Men Ground).

ในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษนี้ รัฐบาลได้ดำริโครงการสำคัญขึ้นมา 3 โครงการ ได้แก่ โครงการจัดสร้างพุทธมณฑล โครงการด้านสาธารณูปโภค และโครงการด้านศาสนาและวัฒนธรรม โดยโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล เกิดจากดำริของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เห็นว่าควรจะสร้างปูชนียสถาน อันหนึ่งให้มีความยิ่งใหญ่กว่าปูชนียสถานใด ๆ ที่เคยสร้างมาเพื่อเป็นอนุสรณ์ แห่งความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา โดยเรียกปูชนียสถาน นี้ว่า *พุทธบุรี* อันจะเป็นแหล่งรวมพุทธประวัติและบุญญ์ดีต่าง ๆ ตลอดจน เป็นพิพิธภัณฑ์ทางพุทธศาสนา โดยจะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาองค์หนึ่ง ในรูปแบบนั่งขัดสมาธิเพชร ประดิษฐานอยู่เหนืออาสน์ศิลาขนาดใหญ่ ทางด้านขวาของพระพุทธรูปจะเป็นภาพแกะสลักพุทธประวัติทางด้านซ้ายจะเป็นจารึกประวัติการปกครอง ในขณะที่ด้านหลังจะเป็นพิพิธภัณฑ์ทางศาสนา⁴⁰ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2497 คณะรัฐมนตรีได้ลงมติให้เปลี่ยนชื่อจาก *พุทธบุรี* มาเป็น *พุทธมณฑล* และเปลี่ยนแบบพระพุทธรูปจากนั่งขัดสมาธิเพชรมาเป็น พระพุทธรูปปางลีลา โดยเลือกที่ดินบริเวณริมคลองมหาสวัสดิ์ ตำบล ศาลายา อำเภอนครชัยศรี และ ตำบลบางระทึ อำเภอสสามพราน จังหวัด นครปฐม จำนวน 2,500 ไร่ เป็นที่ตั้งของพุทธมณฑล⁴¹ จากนั้นรัฐบาลได้ออก พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนในท้องที่อำเภอสสามพรานและอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2497 โดยระบุ ในตอนท้ายว่า *พื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ มีเนื้อที่กว้างขวาง สะดวกต่อการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เหมาะสมที่จะกำหนดไว้เป็นบริเวณ พุทธมณฑล*⁴² และมีแผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาฯ (Fig. 5)

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5
แผนที่แนบท้ายพระราช
กฤษฎีกากำหนดเขตที่ดิน
ในบริเวณที่จะเวนคืน
เพื่อสร้างพุทธมณฑล

Fig 5
The map under the Royal
Decree on demarcation of
the area expropriation for
Phutthamonthon

ทั้งนี้โครงการ พุทธมณฑล ตามความเข้าใจของคนทั่วไปนั้น อาจจะหมายถึง การสร้างตัวพุทธมณฑลในบริเวณที่ดินรูปสี่เหลี่ยมขนาด 2,500 ไร่ แต่ในความหมายของรัฐสภา (ในสมัยนั้น) แล้ว มีขอบเขตมากกว่านั้น โดยหมายถึงการพัฒนาที่ดินตลอดแนวถนนฝั่งเหนือของถนนเพชรเกษม ตั้งแต่บางแคไปจนถึงนครชัยศรี ดังนั้นจึงมีการจัดซื้อที่ดินเพื่อตัดถนนย่อย จากถนนเพชรเกษมเข้าไปทั้งหมด 8 สาย นับตั้งแต่ถนนพุทธมณฑลสาย 1 ที่ตำบลบางแค ไปจนถึงสายที่ 8 คือถนนเข้าที่ว่าการอำเภอนครชัยศรี มีความยาวรวมทั้งสิ้น 58.516 กิโลเมตร⁴³

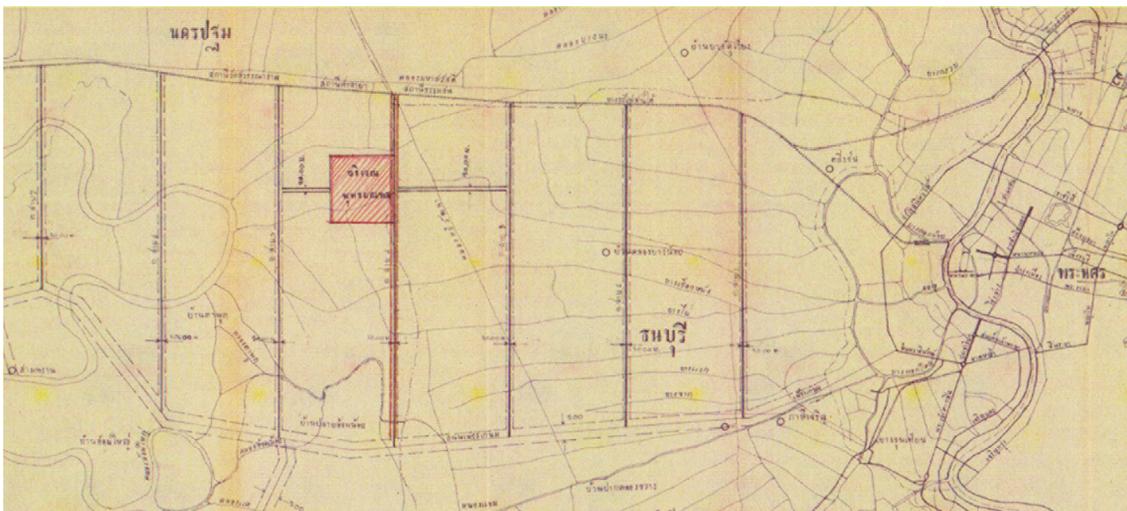
หากพิจารณาจากแผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกา จะพบว่ามีความหมายของถนนซอย ซึ่งแยกออกจากถนนเพชรเกษมในแนวเหนือ-ใต้ เรียงตัวในระยะห่างที่เท่า ๆ กัน ตั้งแต่เขตบางแคจนถึงนครชัยศรี ซึ่งหากนำมาเทียบเคียงกับแผนที่แสดงแนวถนนสายต่าง ๆ ของโครงการพุทธมณฑล (Fig. 6) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าแนวถนนเหล่านั้นก็คือ ถนนพุทธมณฑลสายที่ 1-8 และถ้าหากพิจารณาในภาพรวมของผังเมืองนี้ ถึงแม้จะไม่ได้ลอกแบบโครงข่ายถนนอันละเอียดซับซ้อนมาจากผังนครหลวงใหม่สระบุรีทั้งหมด แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ารูปแบบการวางผังที่ปรากฏได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบ City Beautiful เช่นเดียวกับผังนครหลวงใหม่สระบุรี เช่น มีการกำหนดองค์พระประธานและพื้นที่สาธารณะโดยรอบเป็นเสมือนอนุสาวรีย์บนแกนกลางของผังทุ่นระเบิด (เช่นเดียวกับผังกรุงวอชิงตัน ดีซี) มีถนนอุทยานเป็นถนนสายใหญ่พุ่งตรงจากพุทธมณฑล เชื่อมต่อสถานที่สำคัญเข้ากับพื้นที่อื่น ๆ มีถนนพุทธมณฑลสายต่าง ๆ ซึ่งถูกวางในแนวขนานกันอย่างเป็นระบบ โดยจุดที่ตัดกับถนนแนวทะแยงจะถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งของอนุสาวรีย์และพื้นที่สาธารณะขนาดรองของเมือง

ภาพ 6

แผนที่แสดงพุทธมณฑล และถนนสายต่าง ๆ

Fig 6

Map showing Phutthamonthon's location and roads

ภาพ 6 / Fig 6

ข้อสนับสนุนอีกประการหนึ่ง ถึงการใช้แนวคิด City Beautiful ในการวางผังโครงการพุทธมณฑล คือ การที่คณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2497 กำหนดเขตถนนตามโครงการพุทธมณฑลทุกสายไว้กว้าง 120 เมตร โดยจัดทำเป็นถนน 40 เมตร และใช้ปลูกสร้างอาคารสงเคราะห์ริมถนน 2 ข้าง ข้างละ 40 เมตร⁴⁴ ซึ่งเป็นลักษณะถนนแบบบูเลอวาร์ด (boulevard) อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวางผังเมืองตามแนวทาง City Beautiful แต่ด้วยขนาดที่ใหญ่โตจึงเกิดข้อร้องเรียนจากราษฎรเจ้าของที่ดินหลายครั้ง โดยเจ้าของที่ดินบางรายไม่ยอมขายที่ดินให้เพราะเกรงว่ารัฐจะสร้างอาคารสงเคราะห์ริมถนน กีดกันสิทธิของเจ้าของที่ดิน ถึงแม้คณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลได้ยืนยันว่า จะไม่ตัดสิทธิในการทำถนนเชื่อมจากถนนสายต่าง ๆ เข้าไปในที่ดินของราษฎร แต่ขอคงความกว้างถนนไว้ 120 เมตร ตามเดิม⁴⁵ อย่างไรก็ตาม ราษฎรเจ้าของที่ดินก็ยังไม่พอใจและดำเนินการร้องเรียนต่อเนืองมา จนกระทั่งวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงมีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการดำเนินการและประสานงานจัดสร้างพุทธมณฑลดังนี้⁴⁶ (1) ถนนตามโครงการพุทธมณฑลทุกสายให้ถีกว้าง 50 เมตร ยกเว้นสายอักษะ ให้คงความกว้าง 90 เมตรตามเดิม (2) ยกเลิกการสร้างอาคารสงเคราะห์ทั้ง 2 ข้างถนน และให้ใช้กฎหมายควบคุมการก่อสร้างอาคารทั้ง 2 ข้างถนนทุกสาย (3) ที่ดินที่ซื้อไว้แล้วส่วนที่เกินกว่า 50 เมตร ให้คืนเจ้าของเดิมไป และเรียกเงินที่ชำระไปแล้วส่วนเกินคืน

5. พุทธมณฑลเพื่อฉลอง 25 ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2495–2503)

ในการประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2497 ที่ประชุมได้มีมติเกี่ยวกับการก่อสร้างพุทธมณฑลว่า

“เห็นควรสร้างเป็นพุทธมณฑลในบริเวณกลางแจ้งท่ามกลางพุทธมณฑล จะสร้างองค์พระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานไว้ทางบริเวณด้านขวา แห่งพุทธมณฑลให้มีรูปแกะสลักและจำหลักเป็นภาพบนแผ่นศิลาหรือหินอ่อน แสดงถึงพุทธประวัติ พุทธบัญญัติ และพุทธานุศาสน์ต่าง ๆ ทางบริเวณด้านซ้ายมีภาพแกะสลักทำนองเดียวกัน แสดงถึงประวัติศาสตร์ของชาติไทย ทางบริเวณเบื้องหลังจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ภายในบริเวณจัดทำเป็นที่ร่มเย็นดังเช่น มฤคทายวัน

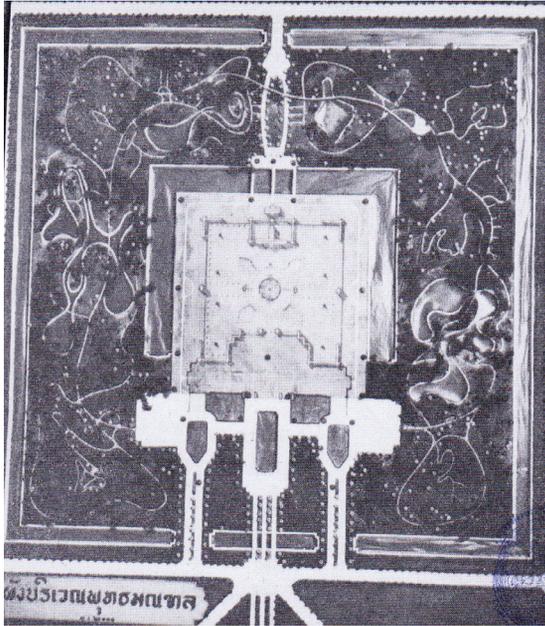
สำหรับสัตว์จุตุมหาทั้งปวงจะได้อาศัยโดยปลอดภัย และจะจัดปลูกต้นไม้
ที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนาไว้ด้วย พื้นที่รอบนอกบริเวณพุทธมณฑล
จะจัดปรับปรุงให้มีผังเมืองที่เหมาะสม สร้างทางคมนาคมให้สะดวกแก่
ผู้จะมานมัสการทุกด้าน⁴⁷”

หลังจากนั้นก็ได้มีการดำเนินการปรับพื้นที่เพื่อก่อสร้างพุทธมณฑลต่อเนื่อง
มาโดยลำดับ จนกระทั่งวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประกอบรัฐพิธีก่อพระฤกษ์ ณ ตำแหน่งฐาน
พระพุทธรูป พระประธานพุทธมณฑล ซึ่งในปีเดียวกันนั้นก็ได้มีการตัดถนน
พุทธมณฑลสาย 4 ขึ้น โดยตัดแยกจากถนนเพชรเกษมเข้ามา ถือเป็นถนน
รถยนต์สายแรกที่เกิดขึ้นเข้าถึงพื้นที่ที่เป็นอำเภอพุทธมณฑลในปัจจุบัน⁴⁸
ที่นำพาความเจริญจากเมืองหลวงเข้าไปสู่พื้นที่บริเวณตำบลศาลายา

นอกจากนี้ รัฐบาลยังตั้งคณะกรรมการต่างๆ เพื่อเป็นคณะทำงานดำเนินการ
จัดสร้างพุทธมณฑลรวม 6 คณะ ได้แก่ (1) คณะอนุกรรมการพิจารณา
วางผังพุทธมณฑล (2) คณะอนุกรรมการพิจารณาออกแบบองค์พระพุทธรูป
พุทธประวัติ พุทธบัญญัติ และพุทธานุศาสน์ (3) คณะอนุกรรมการพิจารณา
ประวัติศาสตร์ของชาติไทย (4) คณะอนุกรรมการพิจารณาพิพิธภัณฑ์ทาง
พระพุทธศาสนา (5) คณะอนุกรรมการรับเงินทุนและสิ่งของสมทบในการสร้าง
พระพุทธรูปและพุทธมณฑล และ (6) คณะอนุกรรมการจัดสร้างพระเครื่อง
โดยการวางผังพุทธมณฑลถือเป็นหน้าที่ของคณะอนุกรรมการพิจารณา
วางผังพุทธมณฑล มีพื้นที่ของคณะอนุกรรมการพิจารณา
วางผังพุทธมณฑล มีพื้นที่นอก หลวงบูรกรรมโกวิท อธิบดีกรมโยธาเทศบาล
ในขณะนั้นเป็นประธาน โดยได้ออกแบบวางผังพุทธมณฑลบนพื้นที่ดินสี่เหลี่ยม
ขนาด 2,500 ไร่ ด้านหน้าติดกับถนนพุทธมณฑลสาย 4 มีกำแพงล้อมบริเวณ
รอบนอกทั้ง 4 ด้าน ความยาวทั้งสิ้น 7,500 เมตร ส่วนภายในด้านหลังกำแพง
มีถนนกว้าง 6 เมตร ล้อมรอบบริเวณทั้ง 4 ด้าน ถัดจากถนนเข้าไปเป็นคูน้ำ
กว้าง 60 เมตร โดยรอบทั้ง 4 ด้านเช่นกัน

ตำแหน่งทางเข้า-ออก พุทธมณฑล มี 2 ทาง อยู่บริเวณด้านหน้า โดยเชื่อมกับ
ถนนสายใหญ่ที่กว้าง 80 เมตร ซึ่งถูกตัดไปเชื่อมกับถนนเพชรเกษม ตรงกลาง
รถสามารถวิ่งได้ 8 คัน ขนาบด้วยถนน 2 ข้างโดยมีทางเท้าคัน รถวิ่งได้ข้างละ
6 คัน แล้วจึงเป็นบาทวิถี⁴⁹ เมื่อเข้าสู่พุทธมณฑล ระหว่างทางเข้า-ออก จะมี
สระบัวรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ (ต่อมาได้มีการสร้างวิหารลงกลางพื้นที่ที่เป็น
สระบัวนี้) ถัดจากสระบัวเข้ามาเป็นปริมณฑลอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
พระประธานพุทธมณฑล สูง 2,500 นิ้ว ล้อมรอบด้วยคูน้ำสามด้าน กว้าง
100 เมตร หลังองค์พระมีน้ำพุ 4 แฉก ขุดคลองเป็นรูปใบเสมา หลังพระพุทธรูป

เป็นระเบียบวงรอบสี่ด้านสำหรับเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนอาคารประกอบฐานพระพุทธรูปใช้เป็นที่ตั้งของหอสมุดกลางทางพระพุทธศาสนาระหว่างชาติ⁵⁰ (Fig. 7) ซึ่งคณะกรรมการวางผังพุทธมณฑลได้จำลองผังตามรูปแบบที่กล่าวมาโดยสร้างพุทธมณฑลจำลองขึ้นที่ด้านเหนือของท้องสนามหลวงเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าชมในระหว่างงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (Fig. 8)

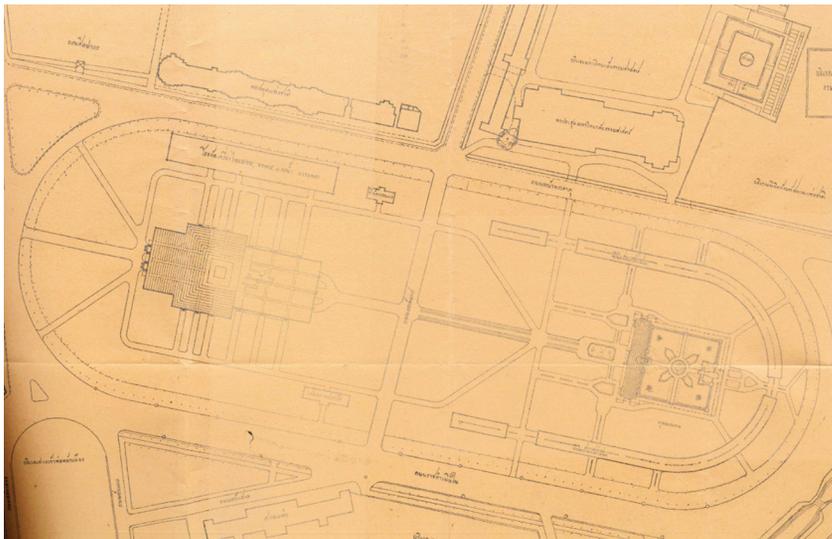
ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 7

แบบจำลองผังบริเวณ
พุทธมณฑลก่อน พ.ศ. 2500

Fig 7

Site plan of
Phutthamonthon
before 1957

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8

แบบผังบริเวณ
พุทธมณฑลจำลอง
ที่ท้องสนามหลวง

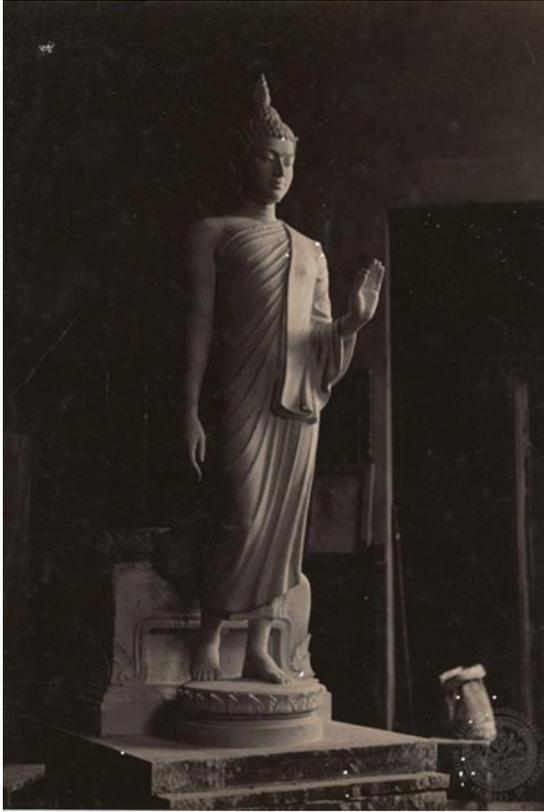
Fig 8

Plan of the replica of
Phutthamonthon
at Sanam Luang
(Phra Men Ground)

สิ่งที่ทำควบคู่กันไปกับการวางผังพุทธมณฑล คือการจัดสร้างพระพุทธรูปประธานพุทธมณฑล ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของอนุกรรมการพิจารณาออกแบบองค์พระพุทธรูป พุทธประวัติ พุทธบัญญัติ โดยมีปลัดกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธาน⁵¹ ซึ่งในเบื้องต้นนั้น ได้มีการกำหนดความสูงของพระพุทธรูปประธานพุทธมณฑลอยู่ที่ 2,500 นิ้ว (62.05 เมตร) ในลักษณะปางลีลา ก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กแล้วหุ้มด้วยทองแดงหรือประดับกระจก โดยมอบหมายให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี แห่งกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบและปั้นหุ่นพระพุทธรูปขึ้นตามแบบดังกล่าว ทั้งนี้ในที่ประชุมได้มีข้อถกเถียงในเรื่องรูปแบบของพระพุทธรูป ซึ่งศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้เสนอความเห็นว่าเป็นพระพุทธรูป ควรจะเป็นแบบ Idealistic เนื่องจากไม่ใช่องค์พระพุทธรูปเจ้าจริง เป็นเพียงสิ่งแทนพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ท่านเท่านั้น ในขณะที่หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เสนอว่า ควรจะเป็นแบบพระพักตร์ในหลวงองค์ปัจจุบัน (รัชกาลที่ 9) เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าได้สร้างขึ้นในสมัยของพระองค์ แต่ท้ายที่สุดที่ประชุมได้ลงความเห็นว่าเป็นพระพักตร์ควรมีลักษณะแบบคนไทยไม่ควรเอาเหมือนใคร⁵² และได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ปั้นแบบมาเสนอต่อที่ประชุม

กระทั่งเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2498 ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้ปั้นแบบตัวอย่างองค์พระพุทธรูปมา 4 แบบ ซึ่งที่ประชุมคณะอนุกรรมการฯ ได้คัดเลือกไว้แบบหนึ่งซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางลีลา มีพระเกตุมาลาเป็นเปลวสูงเหนือพระเศียร ทรงห่มจีวรเฉียงบ่า พาดสังฆาฏี อยู่ในท่าอย่างพระบาทและมีบัวรองพระบาท (Fig. 9) โดยคณะอนุกรรมการฯ ได้ให้ทำการปั้นขยายองค์พระจากรูปต้นแบบซึ่งสูง 2.14 เมตร เป็น 3.50 เมตร เพื่อนำไปประดิษฐาน ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง ในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (Fig. 4)

ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการจัดทำประวัติศาสตร์ชาติไทยซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของคณะอนุกรรมการพิจารณาประวัติศาสตร์ของชาติไทย โดยมีพล.อ. มังกร พรหมโยธี เป็นประธานอนุกรรมการ ได้นำเสนอแนวทางการดำเนินการว่า จะทำเป็นภาพสลักสูง 2 เมตร⁵³ แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทยจำนวน 59 ภาพ โดยให้นายจิตร บัวบุศย์ ร่างมา 30 ภาพ เพื่อนำเสนอต่อที่ประชุม ซึ่งที่ประชุมให้ความเห็นว่าเป็นเรื่องราวการสู้รบระหว่างไทยกับพม่าเมื่อสมัยก่อนนั้น รบกันเพราะพระมหากษัตริย์ ประชาชนไม่มีความกินแหนงแคลงใจระหว่างชาติเลย จึงสามารถนำเสนอได้โดยไม่ต้องนึกถึงการเมือง แต่ภาพตอนหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 อย่าเพิ่งทำ เพราะเป็นเหตุการณ์ใหม่ ๆ

ภาพ 9

พระพุทธรูปองค์ต้นแบบ

Fig 9

The prototype Buddha statue

ภาพ 9 / Fig 9

ควรทำถึงตอนพระราชทานรัฐธรรมนูญก็พอแล้ว ที่เหลือปล่อยให้คนรุ่นหลังทำต่อจะเหมาะกว่า⁵⁴ นอกจากนี้ พล.อ. มังกร พรหมโยธี ยังประสงค์ให้ทำเป็นรูปพลาสติกแล้วส่งไปแกะสลักด้วยหินอ่อนที่อิตาลี แต่เนื่องจากต้องใช้เวลามากเกรงจะไม่ทัน ที่ประชุมจึงมีมติในภายหลังให้หล่อพลาสติกไว้แล้วจึงให้มหาวิทยาลัยศิลปากรทำการแกะสลักหินอ่อน⁵⁵ หลังจากแสดงในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษแล้ว จะถูกนำไปติดทางด้านซ้ายของพุทธมณฑล

อย่างไรก็ตาม แม้งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษจะได้เสร็จสิ้นไปแล้ว แต่ปรากฏว่าการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลกลับไม่เสร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ซึ่งเหตุผลสำคัญมาจากสถานการณ์ทางการเมืองที่กำลังเกิดความขัดแย้งอย่างหนัก จนนำไปสู่การทำรัฐประหารโดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องลี้ภัยไปยังกัมพูชาในวันเดียวกันนั้น และไม่สามารถกลับมามีบทบาททางการเมืองได้อีกเลย

6. พุทธมณฑลในยุคเปลี่ยนผ่าน

หลังสิ้นอำนาจจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2500–2520)

หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกยึดอำนาจ ผู้นำรัฐบาลคนต่อมาคือนายพจน์ สารสิน (พ.ศ. 2500-2501) ซึ่งเป็นรัฐบาลชั่วคราว มีอายุเพียงแค่ 3 เดือน 5 วัน ถึงแม้จะไม่มีผลงานอะไรโดดเด่นนัก แต่ก็ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลเพื่อดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลต่อไป โดยให้ พล.ท. ประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน

การดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลระหว่าง พ.ศ. 2500–2503 นั้น มีความคืบหน้าไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นการเจรจาจัดซื้อที่ดินเพื่อให้ได้ครบ 2,500 ไร่ ซึ่งขณะนั้นซื้อได้แล้ว 2,205 ไร่ 96 ตารางวา เจ้าของที่ดินยังไม่ยอมขายอีก 5 ราย (294 ไร่ 3 งาน) ในขณะที่แผนผังก่อสร้างพุทธมณฑลได้จัดทำและประมูลราคาก่อสร้าง ตลอดจนทำพิธีวางศิลาฤกษ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้เริ่มก่อสร้างเพราะยังไม่มียกงบประมาณ⁵⁶

กระทั่งไตรมาสสุดท้ายของปี พ.ศ. 2503 ได้มีการจัดประชุมคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นเพื่อพิจารณาการก่อสร้างองค์พระพุทธรูปและผังพุทธมณฑล โดยในที่ประชุมมีมติเห็นให้ปรับรายละเอียดดังนี้

- 1) ลดขนาดความสูงของพระพุทธรูปพระประธานลงจากเดิม 2,500 นิ้ว (62.05 เมตร) เหลือเพียง 2,500 เซนติเมตร (25 เมตร)
- 2) ลานด้านหน้าองค์พระฯ ควรพูนดินขึ้นเป็นเนินให้เป็นทางลาดเพื่อให้รถยนต์วิ่งขึ้นลงได้สองทาง
- 3) ยกเลิกการสร้างวิหารคดรอบด้านใน เพราะวิหารคตที่มีความยาวมากจะเป็นภาระในการซ่อมแซมภายนอก และให้ย้ายพิพิธภัณฑ์ศาสนาไปไว้ด้านหลัง แทนที่จะเข้ามาอยู่ด้านใน
- 4) ภาพพุทธประวัติ พุทธบัญญัติ และพุทธานุศาสน์ มีอย่างละ 45 ภาพ รวม 90 ภาพ โดยถือหลัก 45 ปีที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนา ให้ติดตั้งทางด้านขวาขององค์พระพุทธรูป ส่วนภาพประวัติศาสตร์ชาติไทยให้มี 90 ภาพเท่ากัน และติดตั้งทางด้านซ้ายขององค์พระพุทธรูป
- 5) ที่ตั้งของจุดมหาสถานให้เป็นไปตามตำรา คือที่ประสูติอยู่ทิศเหนือ ตรัสรู้ อยู่ทิศตะวันออก แสดงปฐมเทศนาอยู่ทิศใต้ และปรินิพพานอยู่ทิศตะวันตก และควรเพิ่มพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน พระธาตุจอมกิติ จังหวัดเชียงราย และพระปรางค์วัดอรุณฯ จังหวัดธนบุรี ลงไปในผังพุทธมณฑลด้วย⁵⁷

- 6) ใต้ฐานองค์พระพุทธรูปซึ่งสูงถึง 10 เมตร ให้จัดทำเป็นห้องประชุม ขนาดความจุ 1,250 คน
- 7) องค์พระพุทธรูปพระประธาน ให้ทำจากโลหะเพื่อความทรงคุณค่า น่าเลื่อมใส⁵⁸

หลังจากนั้น คณะกรรมการวางผังฯ ได้แก้ไขแบบร่างตามมติที่ประชุม แล้วนำมาเสนออีกครั้งในการประชุมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการออกแบบ พระพุทธรูปฯ กับคณะกรรมการวางผังพุทธมณฑล ครั้งที่ 3 ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2504 ในการประชุมครั้งนี้ ม.จ. สมัยเฉลิม กฤดากร มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่า ให้ย้ายน้ำพุทั้งสี่แห่ง รวมถึงสวนพืชรังนกเข้ามาภายในรัศมีสี่เหลี่ยมทั้งหมด แล้วให้วางแนววิหารคตล้อมออกไปทางด้านหลังให้ปรากฏ เป็นรูปสี่เหลี่ยมเท่ากันทุกด้าน โดยให้มีต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่เป็นศูนย์กลาง⁵⁹ (Opening figure on page 2)

ต่อมาในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายให้ดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลต่อไปโดยไม่ต้องรีบเร่งนัก โดยเน้นการจัดทำ ถนนและตกแต่งปลูกต้นไม้เกี่ยวกับพุทธศาสนาในบริเวณโดยรอบให้ร่มรื่น เนื่องจากองค์พระตั้งอยู่กลางทุ่ง หากไม่มีถนนและตกแต่งต้นไม้จะทำให้ดูน่าสังเวช ไม่เหมาะแก่การเป็นสถานที่เคารพสักการะบูชา⁶⁰ นอกจากนี้ ยังได้แต่งตั้ง *คณะกรรมการดำเนินการและประสานงานจัดสร้างพุทธมณฑล* โดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน⁶¹ เพื่อช่วยเหลือคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑล พิจารณากลั่นกรองและประสานโครงการ ตลอดจนแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ

ถึงกระนั้น โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลยังคงดำเนินการไปอย่างเชื่องช้ามาก อันมีสาเหตุมาจากอุปสรรคหลายประการ เช่น การเจรจาขอซื้อที่ดินบางแปลง ยังไม่สำเร็จ การจัดหาต้นไม้ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาจำนวนกว่าหนึ่งหมื่นต้น รวมถึงค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างซึ่งได้จากการจำหน่ายพระเครื่องเพียงทางเดียวนั้นไม่เพียงพอ กระทั่งล่วงมาถึงปี พ.ศ. 2515 มีเพียงการจัดสร้าง วิหารชั้นมา 1 หลัง⁶² ตั้งอยู่บริเวณใจกลางพื้นที่ที่จะสร้างสระน้ำใหญ่ หน้องค์พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป 25 พุทธศตวรรษ ขนาด 2.50 เมตร วิหารหลังนี้ออกแบบโดย นายจิตร บัวบุศย์ (Fig. 10)

ภาพ 10 / Fig 10

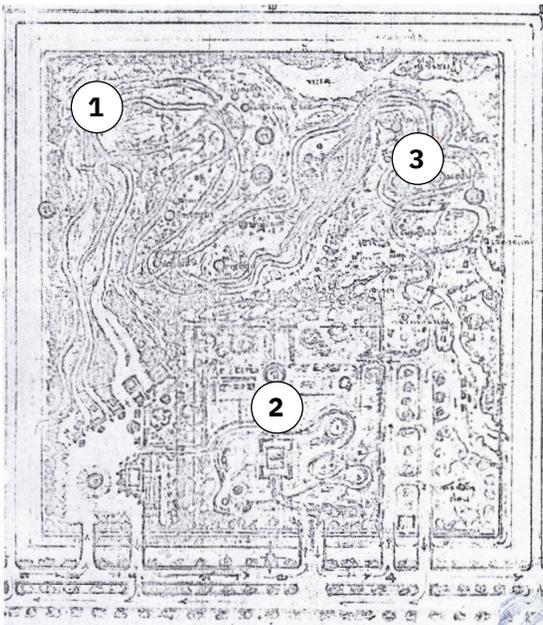
ภาพ 10

พระวิหารพุทธมณฑล

Fig 10

Phra Wihan

Phutthamonthon

ภาพ 11 / Fig 11

ภาพ 11

แผนผังบริเวณที่สร้าง
พุทธมณฑลเสนอโดย
บริษัทเอกชน
1 สมัยก่อนพุทธกาล
2 สมัยพุทธกาล
3 สมัยหลังพุทธกาล

Fig 11

Site plan of
Phutthamonthon proposed
by a private company
1 Pre-Buddhist Era
2 Buddhist Era
3 Post-Buddhist Era

ในช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อสร้างพระวิหารพุทธมณฑลนี้ กระทรวงมหาดไทย ได้ออกประกาศให้เอกชนสามารถยื่นความจำนงลงทุนให้ก่อนเพื่อสร้างพุทธมณฑลในเนื้อที่ 2,500 ไร่แห่งนี้ และจะคืนเงินให้ภายหลัง⁶³ ซึ่งในครั้งนั้นมีบริษัทเอกชนยื่นแสดงความจำนงในการลงทุนจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นตามประกาศดังกล่าว คือ บริษัท ส.ปริยัท ร่วมกับ บริษัท ทวีทอง จำกัด⁶⁴ โดยได้นำเสนอแนวคิดในการวางผังแม่บทของพุทธมณฑล (Fig. 11) แบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก คือ

ส่วนที่ 1 จัดสร้างสิ่งขียนสถานจำลอง ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า รวมถึงองค์พระพุทธรูปยืน พร้อมด้วย โบสถ์ วิหาร ศาลาที่พักและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่พักของสงฆ์ และแม่น้ำเนรัญชรา (จำลอง) ป่า สวนไม้ประดิมชฎี ตามแผนผังเดิมของกระทรวงมหาดไทย โดยส่วนแรกนี้ใช้เนื้อที่ดินประมาณ 500 ไร่

ส่วนที่ 2 จัดเป็นสถานที่พักผ่อนและท่องเที่ยวทำศนาจรบนเนื้อที่ดิน 2,000 ไร่ โดยจัดสร้างเป็นสถานที่จำลองเกี่ยวกับที่มาแห่งพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า แบ่งเป็นเหตุการณ์ในยุคสมัยต่างๆ คือ สมัยก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาล และสมัยหลังพุทธกาล เพื่อให้ผู้เข้าชมได้เห็นซึ่งที่มาแห่งการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย จนได้มีการสร้างพุทธมณฑล

ล่วงมาถึง พ.ศ. 2516 สถานการณ์ในเมืองไทยช่วงเวลานั้นเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางการเมือง จนนำไปสู่การลุกฮือขึ้นของประชาชนเพื่อขับไล่รัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นเหตุให้คณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑล รวมถึงกรรมการคณะอื่น ๆ อีก 6 คณะหมดสภาพไปพร้อมกับการสิ้นสุดของคณะรัฐมนตรีชุดก่อน และไม่มี การจัดตั้งขึ้นอีก ส่งผลให้โครงการพุทธมณฑลปราศจากคณะกรรมการดูแลรับผิดชอบเป็นเวลายาวนานถึง 6 เดือนเศษ⁶⁵ จนกระทั่งกระทรวงมหาดไทย ได้ลงคำสั่งแต่งตั้ง คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑล⁶⁶ ในเดือน เมษายน ปี พ.ศ. 2517 โดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน ทำหน้าที่ดำเนินงานต่อไปให้สอดคล้องกับโครงการที่คณะกรรมการเดิมกำหนดไว้

แต่ก่อนที่คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลจะได้หารือเพื่อดำเนินการต่อ กลับปรากฏว่า มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ⁶⁷ ได้เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายกรม วรณประภา) เสนอโครงการพุทธอุทยานและหอสมุดกลาง เพื่อการศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาระหว่างชาติ โดยขอสร้างสวนป่าในเนื้อที่ 2,000 ไร่ หอสมุดกลางและสถานที่ประกอบอื่น ๆ

รวม 4 รายการในเนื้อที่ 500 ไร่ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้เรียกประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องดังกล่าวในเดือนกันยายน พ.ศ. 2517 และได้มีมติอนุมัติให้มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ เข้าดำเนินการตามคำร้องขอได้ และยังสามารถมอบพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษที่เก็บรักษาอยู่ที่กรมการปกครองให้แก่มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ เพื่อใช้เป็นทุนสร้างพุทธมณฑลด้วย⁶⁸

ต่อมาใน พ.ศ. 2518 มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้กราบทูลอาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์वासโน) ให้ทรงเป็นประธานในการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑล ตามโครงการของมูลนิธิฯ ซึ่งพระองค์ได้ทรงแต่งตั้ง คณะกรรมการสร้างพุทธมณฑล 2518 ประกอบด้วยผู้บัญชาการทหารทั้งสามเหล่าทัพ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ และพลเรือนผู้มีเกียรติ รวมทั้งสิ้น 105 ท่าน พร้อมทั้งทรงแต่งตั้ง พล.อ. สำราญ แพทยกุล ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก เป็นประธานการดำเนินงานพิธีสงฆ์ประกาศเขตพุทธมณฑล นับเป็นครั้งแรกที่แม่ทัพนายกองทุกเหล่าทัพเข้ามามีบทบาทในโครงการก่อสร้างพุทธมณฑล นอกจากนี้ สมเด็จพระสังฆราชยังทรงมีพระลิขิตถึงนายกรัฐมนตรี (ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช) ทรงขอให้นำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติให้ความสนับสนุนแก่โครงการสร้างพุทธอุทยานและหอสมุดกลางและเห็นชอบตามมติของคณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลที่อนุมัติให้มูลนิธิภูมิพลโลกิขุเข้าดำเนินงานในที่ดินพุทธมณฑล คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2518 อนุมัติให้ความสนับสนุน ตลอดจนให้หน่วยราชการต่าง ๆ ให้ความร่วมมือแก่โครงการนี้⁶⁹

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลมีความเคลือบแคลงว่า คณะสงฆ์และมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ มีความประสงค์ที่จะเข้าดำเนินการจัดสร้างพุทธมณฑลเองทั้งหมด จึงได้ขอให้กระทรวงมหาดไทยเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า “พิจารณาดำเนินงานเนื้อที่ตามโครงการลงให้เหลือไม่เกิน 500 ไร่ กับให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณาเสนอคณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นมาแต่งตั้งใหม่ โดยให้มีกรรมการฝ่ายสงฆ์ด้วย และให้มีการร่วมมือประสานงานกับมูลนิธิภูมิพลโลกิขุต่อไป”⁷⁰ ซึ่งเท่ากับว่ามีได้อนุมัติให้มูลนิธิภูมิพลโลกิขุใช้ที่ดินพุทธมณฑลทั้งบริเวณตามที่ทางมูลนิธิเสนอขอกระทรวงมหาดไทยถึงแม้ว่าภายหลังมูลนิธิภูมิพลโลกิขุจะมีได้ดำเนินการใดๆตามโครงการที่ได้รับอนุมัติไว้ แต่โครงการจัดสร้างหอสมุดกลางเพื่อการศึกษาและค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาระหว่างชาติ และการสร้างพุทธอุทยาน กลับได้รับบรรจุเป็นภารกิจที่คณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลจะต้องดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงในเวลาต่อมา

7. พุทธมณฑลในพระบรมราชูปถัมภ์ สมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2521–2525)

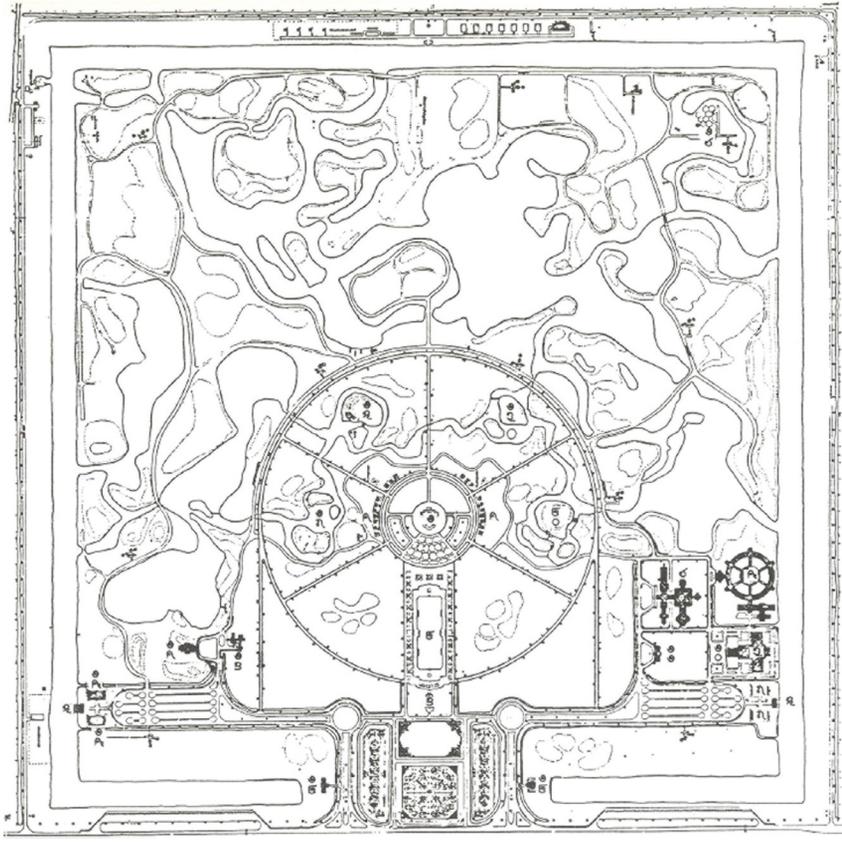
ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2521 กระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือถึง ฯพณฯ พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ขอมอบงานโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลทั้งหมดให้แก่กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการต่อ โดยให้เหตุผลว่ากระทรวงมหาดไทยมีภาระรับผิดชอบ ตลอดจนปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายหลายประการ ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติในเดือนเดียวกันนั้น ให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานจัดสร้างพุทธมณฑลต่อจากกระทรวงมหาดไทย และให้พิจารณาตั้งคณะกรรมการจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้นใหม่ โดยให้มีกรรมการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส⁷¹

ในการประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการฯ ฝ่ายฆราวาส (9 สิงหาคม พ.ศ. 2521) พล.อ. เกรียงศักดิ์ ประธานฝ่ายฆราวาส ได้แจ้งต่อที่ประชุมว่า เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้น จึงให้หน่วยราชการเป็นแกนกลางในการปฏิบัติงาน และตัดมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุไม่ให้มีส่วนในการสร้างพุทธมณฑลแล้ว⁷² อีกทั้งยังจัดโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลเข้าเป็นโครงการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และถือเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายที่แถลงต่อรัฐสภา สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลที่จะเร่งรัดดำเนินการสร้างพุทธมณฑลให้เสร็จทันการฉลองครบรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นโยบายการวางผังของพุทธมณฑล ได้ถูกหยิบขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งตั้งแต่การประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑล ฝ่ายฆราวาส โดยมีสาระสำคัญจากที่ประชุมว่า

“...เมื่อพิจารณาผังเดิมซึ่งทำไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 กับผังสมมติที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งปล่อยให้รอบ ๆ องค์พระพุทธรูปให้โล่งมากแล้วสร้างอาคารต่าง ๆ ไว้ภายใน ส่วนที่ร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ ลำธาร เนินเขา และสระใหญ่ เห็นว่าผังเดิมองค์พระพุทธรูปไม่เด่น เพราะจะมีการสร้างเจดีย์และอาคารอื่น ๆ อยู่รอบ ๆ ใกล้ชิดมาก ดูแล้วแข็งตาไม่อ่อนช้อย ต้องการให้พระพุทธรูปเด่นเป็นสง่า น่าเคารพสักการะ ให้บริเวณพุทธมณฑล มีบรรยากาศโบราณคล้าย 2500 ปี คืบหลังมาจำลองไว้ ถนนภายใน ควรจะมีศิลปะแลงปูให้เดิน ไม่ใช่คอนกรีตหรือแอสฟัลท์ ซึ่งจะดูเป็นสมัยใหม่ไป ไม่ควรให้รถยนต์เข้าไปพลุกพล่าน ให้มีที่จอดรถเป็นสัดส่วน เสียมุมหนึ่ง ให้มีความสงบร่มรื่นเย็นใจ...”⁷³

ในการประชุมครั้งนั้น ที่ประชุมมีมติให้คณะอนุกรรมการวางผังและออกแบบก่อสร้างพุทธมณฑล จัดให้พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑลประดิษฐานอยู่ ณ ศูนย์กลาง ส่วนบริเวณโดยรอบให้แบ่งออกเป็นเขตต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่ง (Fig. 12) ซึ่งต่อมาคณะอนุกรรมการวางผังฯ ได้แบ่งการใช้พื้นที่พุทธมณฑลออกเป็น 7 ส่วนหลัก⁷⁴ ได้แก่

- 1) ส่วนพุทธาวาส ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของพื้นที่ เป็นลานวงกลมรัศมี 40 เมตร ตรงกลางเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธาน รองรับด้วยฐานทักษิณ 2 ชั้น บริเวณโดยรอบลานตกแต่งเป็นสนามหญ้า สระน้ำพูล้อมด้วยทางเท้าวงกลมอีก 2 ชั้น พื้นที่ระหว่างทางเท้าวงกลมชั้นนอกและชั้นใน จะมีเส้นรัศมีทางเท้าแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ใช้เป็นพื้นที่จำลองสังเวชนียสถาน 4 ตำบล คือ ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน นอกจากนี้พื้นที่บริเวณด้านหน้าองค์พระพุทธรูปยังขุดสระน้ำขนาดใหญ่ทอดยาวไปยังวิหาร เพื่อเสริมมุมมองแก่องค์พระพุทธรูปให้ดูโดดเด่นสง่างาม

ภาพ 12
ผังแม่บทพุทธมณฑล
หลัง พ.ศ. 2521

Fig 12
Phutthamonthon master
plan, after 1978

ภาพ 12 / Fig 12

- 2) ส่วนสังฆาวาสอยู่บริเวณทิศใต้ด้านหน้าองค์พระพุทธรูปพระประธาน เป็นที่ตั้งของตำหนักสมเด็จพระสังฆราชที่พักสงฆ์อาคันตุกะหอนัน และอาคารฝ่ายสงฆ์อื่น ๆ
- 3) ส่วนฆราวาส อยู่ทางทิศเหนือด้านหน้าองค์พระพุทธรูปพระประธาน เป็นที่ตั้งของอาคารประชาสัมพันธ์ฝ่ายฆราวาส หอประชุม โรงอาหาร หอสมุดกลางทางพระพุทธศาสนา หอกลอง พิพิธภัณฑสถานฯ
- 4) ส่วนที่พักอาศัย อยู่บริเวณพื้นที่ด้านทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของบ้านพักข้าราชการฝ่ายพุทธมณฑล เรือนแถวที่พักคนงาน และเรือนเพาะชำ
- 5) ส่วนสาธารณูปโภค และส่วนรักษาความปลอดภัย เช่น บ่อน้ำบาดาล หอถังน้ำ โรงบำบัด ส้วมสาธารณะ ฯลฯ
- 6) ส่วนพุทธอุทยาน กำหนดให้มีสวนมฤคทายวัน สวนเวฬุวัน สวนอัมพวัน ลำธารน้ำ สวนไม้ดอก และสมุนไพรไทย ฯลฯ สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางบก และทางน้ำสำหรับพุทธศาสนิกชนได้พักผ่อนแสวงหาความสงบ ตลอดจนเพื่อศึกษาค้นคว้าทางพฤกษศาสตร์
- 7) ส่วนการจราจรและจอดรถยนต์ประกอบด้วย ถนนลาดยางด้านทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ ผิวจราจรกว้าง 6 เมตร รวมความยาวทั้งสิ้น 6 กิโลเมตร และลานจอดรถยนต์ทั้งฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสังฆาวาส ฝ่ายละ 500 คัน

พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทรชนกดีวางงานจัดสร้างพุทธมณฑลเป็นโครงการใหญ่ที่ยืดเยื้อมากกว่า 20 ปี แม้ขณะนี้จะมีการกำหนดเป้าหมายและกรอบเวลาที่ชัดเจนแล้ว แต่ยังคงต้องระดมความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อเร่งดำเนินการให้เสร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นจึงควรขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้งานพุทธมณฑลได้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์⁷⁵ ซึ่งหลังจากที่รัฐบาลได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับงานพุทธมณฑลให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามที่ขอพระมหากรุณา⁷⁶ งานจัดสร้างพุทธมณฑลจึงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่นั้นมา

เมื่อ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อจาก พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ใน พ.ศ. 2523 มีความเห็นว่า โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลตามแผนแม่บทสมัยรัฐบาล พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ยังขาดรายละเอียดเกี่ยวกับแผนการดำเนินงานในแต่ละปี จึงได้พิจารณาปรับโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกกำหนดให้แล้วเสร็จทันการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ใน พ.ศ. 2525 โดยจะเร่งก่อสร้างพระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล และสิ่งก่อสร้างที่สำคัญบางส่วนให้ทัน

พิธีสมโภช ส่วนระยะที่สอง จะดำเนินการต่อหลังจาก พ.ศ. 2525 นอกจากนี้ ในการประชุมคณะกรรมการอำนวยการสร้างพุทธมณฑลฝ่ายชราวาส วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2525 ซึ่งมี พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เป็นประธาน ได้เชิญกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุกลับเข้ามาร่วมประชุมด้วย โดยมีมติจาก ที่ประชุม ให้มูลนิธิฯ ทำงานร่วมกับคณะกรรมการอำนวยการสร้างพุทธมณฑล ซึ่ง พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ให้ความเห็นว่า ควรให้กรมการศาสนากรมโยธาธิการ และมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ ทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะการสร้างหอสมุดกลาง ทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่ใน “ผังหลัก” พุทธมณฑลตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว⁷⁷

การที่รัฐบาลให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ในที่สุดงานก่อสร้างพุทธมณฑลตามโครงการระยะแรก ก็สำเร็จลุล่วงตาม เป้าหมายที่ตั้งไว้ทุกประการ ดังนั้นในวันอังคารที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงประกอบพิธีสมโภชพระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล ซึ่งทรงพระราชทาน นามว่า พระศรีศากยะทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์

8. พุทธมณฑลเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ. 2526–2530)

หลังเสร็จสิ้นงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จึงเริ่มดำเนินการงานจัดสร้าง พุทธมณฑลตามผังแม่บทระยะที่ 2 ซึ่งถูกวางกรอบเวลาไว้ระหว่าง พ.ศ. 2526–2530 และถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 โดยใน พ.ศ. 2527 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) ได้ทรงปรารภแก่ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นว่า ควรจักได้เร่งรัดสร้างพุทธมณฑลให้แล้วเสร็จ น้อมเกล้าฯ ถวาย เป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในวโรกาสที่ทรงเจริญ พระชนมพรรษา ครบ 60 พรรษา ใน พ.ศ. 2530⁷⁸ ดังนั้นในการประชุม คณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑล ฝ่ายชราวาส ครั้งที่ 1 ในเดือน มีนาคม พ.ศ. 2527 จึงได้พิจารณาอบหมายให้ พล.อ. อาทิตย์ กำลังเอก ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรองประธานคณะกรรมการฯ ฝ่ายชราวาส แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัดการจัดสร้างพุทธมณฑล ถวายเป็นพระราชกุศลตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงปรารภไว้ โดยมีการตั้ง สำนักงานขึ้นเพื่อเป็นศูนย์ประสานงานที่กองอำนวยการกลางรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ สนามเสือป่า ภายใต้ชื่อว่า สำนักงานโครงการเฉพาะกิจ

เร่งรัดการจัดสร้างพุทธมณฑล⁷⁹ ซึ่งส่วนที่ต้องดำเนินงานในระยะที่สองนี้ ได้แก่ การปลูกต้นไม้ การก่อสร้างสังเวชนียสถาน 4 ตำบล การก่อสร้างหอประชุม กิจกรรมทางพุทธศาสนา การก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ทางพุทธศาสนา การก่อสร้าง หอสมุดกลางทางพุทธศาสนา และการก่อสร้างพระอุโบสถขนาดเล็ก

การที่โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลดำเนินการก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ระบบสาธารณูปโภคหลายประการได้ถูกพัฒนาขึ้น ส่งผลให้พื้นที่บริเวณ โดยรอบพุทธมณฑลเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรม กลายเป็นพื้นที่ ก่อสร้างอาคารพักอาศัย อาคารพาณิชย์ และอาคารอุตสาหกรรม ดังนั้น กรมโยธาธิการจึงได้เสนอให้มีการกำหนดเขตควบคุมการก่อสร้างอาคาร โดยรอบพุทธมณฑล นำไปสู่การออกพระราชกฤษฎีกาและประกาศกระทรวง มหาดไทยเกี่ยวกับการกำหนดเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารรอบพุทธมณฑล ใน พ.ศ. 2528 และ พ.ศ. 2529 ตามลำดับ เพื่อควบคุมการก่อสร้างตลอดจน การใช้งานอาคารโดยอ้างอิงจากพุทธมณฑลเป็นสำคัญ เช่น การกำหนดชนิด และประเภทอาคารในระยะ 300 เมตร นับจากแนวเขตพุทธมณฑล การห้าม ก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมที่อาจมีปล่องควันสูงเทียบเท่าหรือสูงกว่า องค์พระพุทธรูปพระประธานพุทธมณฑล เป็นต้น

การดำเนินงานสร้างพุทธมณฑลในช่วง พ.ศ. 2528 นั้น ถือได้ว่ารวดเร็ว เป็นอย่างมาก และใกล้บรรลุความสำเร็จตามโครงการระยะที่สอง ดังนั้น เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความภาคภูมิใจนี้ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ในฐานะ ประธานคณะกรรมการฯ ฝ่ายขรรพาส จึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ จัดทำหนังสืออนุสรณ์พุทธบูชา โดยใช้ชื่อว่า *พุทธมณฑล เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระปรมิหรรพมหากษัตริย์ปกเกล้าฯ มหาราช* จัดพิมพ์เผยแพร่ เป็นที่ระลึกในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ทั้งนี้เพื่อเป็น บันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการก่อสร้างพุทธมณฑล ซึ่งใช้เวลายาวนานกว่า 30 ปี ตลอดจนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา⁸⁰

สำหรับผังแม่บทของพุทธมณฑลในโครงการระยะที่สองนี้ ไม่มีการปรับแก้ ใด ๆ เพิ่มเติม ยังคงยึดตามผังแม่บทในระยะแรก แต่จะเน้นการปรับพื้นที่ ขุดขยายคูคลองเพิ่มเติม การปลูกสร้างอาคารและตกแต่งบริเวณสังเวชนียสถาน 4 ตำบล เช่น การตกแต่งด้วยหินสัญลักษณ์รูปดอกบัว 7 ดอก ในตำบลประสูติ การตกแต่งด้วยหินสัญลักษณ์รูปแท่นโพธิ์บัลลังก์ในตำบลตรัสรู้ การตกแต่ง ด้วยหินสัญลักษณ์รูปธรรมจักร ในตำบลปฐมเทศนา และการตกแต่งด้วย หินสัญลักษณ์รูปแท่นไสยาสน์ ในตำบลปรินิพพาน เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2530 อันเป็นปีมหามงคลในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา รัฐบาลและคณะกรรมการอำนวยการ จัดสร้างพุทธมณฑลจึงได้ร่วมกันจัดธรรมบูชาน้อมเกล้าฯ ถวายแด่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พุทธมณฑล รวม 2 งาน ได้แก่ การร่วมใจภาวนา ถวายเป็นพระราชกุศล ระหว่างวันที่ 12 กรกฎาคม-5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 และการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ระหว่างวันที่ 1-7 ธันวาคม พ.ศ. 2530 ซึ่งวัตถุประสงค์ของทั้งสองกิจกรรมนี้ เพื่อเป็นการรวมพลังพุทธศาสนิกชน ทั่วประเทศ และแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

สิ่งที่น่าสนใจคือ ในการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ นอกจากมีกิจกรรม ในพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การเจริญจิตภาวนาแล้ว ยังมี การปาฐกถาธรรม ในหัวข้อเกี่ยวกับสังคมและประเทศชาติในหลายวาระ เช่น พระสงฆ์จะช่วยสังคมได้อย่างไร (4 ธันวาคม) พระสงฆ์กับการศึกษาของชาติ (5 ธันวาคม) พระสงฆ์กับความมั่นคงของชาติ (6 ธันวาคม) เป็นต้น นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ฝ่ายฆราวาส ยังได้มอบหมายให้กรมการศาสนาจัดกิจกรรม วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชาขึ้นที่พุทธมณฑลเป็นประจำทุกปี โดยได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในพิธีตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พุทธมณฑลจะเป็นพื้นที่รองรับการจัดกิจกรรมทาง พุทธศาสนาขนาดใหญ่ของรัฐ แต่กลับมีบทบาทเกี่ยวกับพุทธศาสนาต่อ ชุมชนโดยรอบน้อยมาก เนื่องจากพุทธมณฑลไม่มีพระภิกษุสงฆ์จำพรรษา จึงไม่สามารถรองรับกิจกรรมทางพุทธศาสนาในระดับชุมชนได้ สถานที่ ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาจึงตกเป็นของวัดต่างๆ ที่ตั้งในบริเวณชุมชน⁸¹ อีกทั้งเส้นทางสัญจรที่ยากต่อการเข้าถึง ข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบ ข้อห้าม ข้อบังคับต่าง ๆ ล้วนขยายช่องว่างให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธมณฑลและ ราษฎรในชุมชนมากขึ้นไปอีก จวบจนปัจจุบัน พุทธมณฑลแทบไม่หลงเหลือ ความสำคัญในฐานะเครื่องมือทางการเมืองของรัฐอีกต่อไปแล้ว สภาวะการณ์ เช่นนี้ส่งผลให้พุทธมณฑล กลายเป็นพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ที่ถูกทิ้งร้าง อาคาร หลายหลังมีสภาพเสื่อมโทรมไร้การดูแลรักษา บทบาทเดียวที่ยังคงเหลืออยู่ คือเป็นเพียงสวนสาธารณะขนาดใหญ่ชานเมืองสำหรับผู้คนที่แสวงหา ความสงบเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ

9. บทสรุป

การกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. 2490 ท่ามกลางความเสียหายทางเศรษฐกิจและความวุ่นวายทางการเมือง ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเลือกที่จะสนับสนุนวัฒนธรรมแบบจารีต และพยายามใช้พุทธศาสนาร่วมกับกระบวนการทางวัฒนธรรมผ่านการนิยาม *ความเป็นไทยใหม่* ในการสร้างสมดุลทางอำนาจเพื่อเสริมสร้างพลังทางการเมืองให้กับตนเอง โดยอาศัยวาระสำคัญในช่วงเวลานั้น จัดงานเฉลิมฉลอง 2,500 ปี แห่งพระพุทธศาสนา นำไปสู่การรื้อฟื้นโครงการ *พุทธบรมินทล* ขึ้นมาอีกครั้ง

หลังจากที่โครงการ *พุทธบรมินทล* (ภายหลังเปลี่ยนเป็นชื่อ *พุทธมณฑล*) ถูกกำหนดสร้างบนที่ตั้งใหม่ บริเวณตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม จึงได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน แนบท้ายด้วยผังบริเวณที่แสดงถึงโครงข่ายถนนแบบเรขาคณิต จตุรัสกลางเมือง ลานอนุสาวรีย์ และถนนแบบบูเลอวาร์ด ซึ่งรับอิทธิพลมาจากแนวคิดแบบ City Beautiful Movement ที่กำลังแพร่หลายในขณะนั้น และเคยถูกใช้เป็นแนวคิดหลักในการวางผังนครหลวงสระบุรี แสดงให้เห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามยังคงไม่ละทิ้งความพยายามในการสร้างชาติผ่านการวางผังแบบสมัยใหม่ โดยนำเสนอผ่านแผนผังของพุทธมณฑล

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกรัฐประหาร โครงการจัดสร้างพุทธมณฑลที่กำลังค้ำคางอยู่ ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย ประกอบกับความผันผวนของการเมืองไทย ทำให้โครงการยืดเยื้อต่อมาอีกหลายสิบปี จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่สามารถแบ่งพัฒนาการของการวางผังพุทธมณฑลได้เป็น 4 ช่วง คือ พุทธมณฑลเพื่อฉลอง 25 ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 2495–2503) พุทธมณฑลหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจ (พ.ศ. 2500–2520) พุทธมณฑลในพระบรมราชูปถัมภ์ สมโภช 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2521–2525) และพุทธมณฑลเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ. 2526–2530) ถึงแม้ว่าพุทธมณฑลช่วงหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจนั้น จะกินระยะเวลายาวนานเกือบ 16 ปี แต่การก่อสร้างพุทธมณฑลกลับมีความคืบหน้าน้อยมาก อันสืบเนื่องมาจากความไร้เสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาล แต่กระนั้นก็ยังพบร่องรอยของ

ความขัดแย้งในกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่พยายามเข้ามามีบทบาทในโครงการจัดสร้างพุทธมณฑล เช่น กรณีการสั่งยุติบทบาทของมูลนิธิภูมิพลโลกของอย่าง กระทั่งหัน ในสมัยรัฐบาล พล.อ. เกอริยงศักดิ์ ชมะนันท์

พล.อ. เกอริยงศักดิ์ ชมะนันท์ แม้จะอยู่ในฝ่ายอนุรักษ์นิยม แต่อยู่ในกลุ่มอนุรักษ์นิยมสายปฎิรูป⁸² ซึ่งมีทัศนคติที่แตกต่างจากรัฐบาลอนุรักษ์นิยมก่อนหน้า ดังเห็นได้จากการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างอิสระ เช่น การเปิดความสัมพันธ์ทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจการค้ากับรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ซึ่งแน่นอนว่าสร้างความไม่พอใจให้แก่ขบวนการอนุรักษ์นิยมแบบจารีตเป็นอย่างมาก ในที่สุด พล.อ. เกอริยงศักดิ์ ชมะนันท์ ก็ถูกกดดันให้ลาออกจากนายกรัฐมนตรี เปิดทางให้ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทนใน พ.ศ. 2523

รัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ นอกจากจะเชิดชูกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกกลับเข้ามาทำงานร่วมกับคณะกรรมการอำนวยการสร้างพุทธมณฑลแล้วยังส่งเสริมบทบาทของพระมหากษัตริย์ในมิติทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาอย่างมาก โดยการผูกโยงสถาบันพระมหากษัตริย์กับพระพุทธรูปศาสนาผ่านพิธีกรรมอันยิ่งใหญ่อย่างการ เช่น พิธีการสมโภชกรุงเทพฯ ครบ 200 ปี (พ.ศ. 2525) ตามด้วยการเฉลิมฉลองพระชนมายุครบ 60 พรรษา (พ.ศ. 2530) ซึ่งล้วนถูกกำหนดให้เป็นหมุดหมายของการจัดสร้างพุทธมณฑลทั้งสิ้น การจัดสร้างพุทธมณฑลดำเนินไปด้วยอัตราเร่งมากกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา ในที่สุดโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลที่ยืดเยื้อมาหลายสิบปี ก็เสร็จสิ้นในรัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์

สิ่งที่เห็นได้ชัดตลอดการก่อสร้างอันยาวนานของพุทธมณฑลภายหลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นอำนาจ คือ การที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทในโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลมากขึ้นตามลำดับ เป้าประสงค์จากเดิมที่มุ่งหมายให้พุทธบุริมณฑลเป็นตั้งอนุสรณียสถาน ตามความใฝ่ฝันของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ค่อย ๆ เลื่อนหายไปตามกาลเวลา พุทธมณฑลจึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนพลังให้แก่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมและกษัตริย์นิยมในช่วงหลังทศวรรษ 2520 จนสามารถลงหลักปักฐานในสังคมไทยได้อย่างมั่นคงในเวลาต่อมา

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อุดมการณ์นาซี และฟาสซิสต์ในศิลปะ สถาปัตยกรรมและผังเมืองสมัย คณะราษฎร ระหว่าง พ.ศ. 2475–2487” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Acknowledgment

This article is part of a PhD dissertation entitled ‘The Ideology of Nazism and Fascism in Khana Ratsadorn’s Art, Architecture and Urban Planning during 1932–1944’ at the Department of Architecture and Related Arts, Faculty of Architecture, Silpakorn University, Thailand.

Notes

- 1 “Prakās sathāpanā Phutthaburī monthon [Announcement of Establishment of Phutthaburimonthon],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 61, part 34 (June 5, 1944): 542-544.
- 2 Anun Phibunsongkhram, **Chōmphon Pō . Phibūn songkhram lem nung [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram 1st Issue]** (Bangkok: Prikwarn Graphic Co., Ltd., 1997), 411.
- 3 For instance, Pornlert Phanwatana, “Khrōng kām yāi mūanglūang chāk Krung Thēp... pai Phetchabūn khōng ratthabān chōmphon pō . Phibūn songkhram [The Phibul Government’s New Capital Settlement Project from Bangkok to Petchaboon],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 1978); Bupha Tipsapapgul, **Rāingān phon kāmwičajai rūang kām wāng phangmūang Lop Burī khōng chōmphon pō . Phibūn songkhram [Lopburi’s City Planning by Field Marshal Phibulsongkhram]** (Lopburi: Arts and Culture Center, Thepsatri Rajabhat University, 1990); Nattanit Kachen, “Kām’ōkbāep phangmūang samai chōmphon pō . Phibūn songkhram (Phō.Sō. sōngphansirōjichetsiphā thung sōngphansirōjpāetsipchet): Lop Burī , Saraburī læ Phetchabūn [Urban Planning Design during Field Marshal Phibulsongkhram Period (1932–1944 C.E.): Case Studies of Lopburi, Saraburi and Phetchabun],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 2015); Chatri Prakitnonthakan, “Mūanglūang mai khōng chōmphon pō . Phibūn songkhram: khōsangket bāng prakān [Pibul’s New Capital City: Some

Observations],” in **Chōmphon pō . Phibūn songkhram læ thānpūying la’iat kap kām mūang Thai samai mai [Pibun and La-lad in Modern Thai Politics]**, ed. Charnvit Kasetsiri and Sathaphum Boonma, 3rd ed. (Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, 2021).

- 4 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalēm phra kīat phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt [Phutthamonthon, in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej]** (Bangkok: Victory Powerpoint Co., Ltd., 1988), 71.
- 5 Thanomchit Meechuen, “Chōmphon Pō . Phibūn songkhram kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosiphā thung sōngphanhārōj) [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram and the 25th Buddhist Century Celebration (1952 – 1957)],” (Master’s Thesis, Thammasat University, 1988).
- 6 Pinyapan Potjanalawan, “Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kām niyām khwāmpen Thai nai kām chalōng yīsiphā Phutthasatawat [Nation, Buddhism and the Government: Defining Thainess in the 25th Buddhist Century Celebration],” **Silpawattanatham** 33, 12 (October 2012): 70–91.
- 7 Chatri Prakitnonthakan, “Mūanglūang mai khōng chōmphon pō . Phibūn songkhram: khōsangket bāng prakān,” 118.
- 8 “Phrarātchakamnot chat sāng nakhōn lūang phut sak rāt sōngphansirōjpāetsiphā [Emergency Decree on Planning the New Capital City B.E. 2485],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 59, part 40 (June 22, 1942): 1247-1254.
- 9 Kobkua Suwannathat-Pian, **Nayōbāi tāngprathēt khōng ratthabān Phibūn songkhram Phō.Sō. sōngphansirōjpāetsip’et thung sōngphansirōjpāetsipchet [Foreign Policy of Phibunsongkhram’s Government 1938-1944]** (Bangkok: Thai Khadi Research Institute Thammasat University, 1989), 64.
- 10 “Prakās sathāpanā Phutthaburī monthon,” **The Royal Thai Government Gazette**, 542-544.
- 11 The reason why the government enacted the emergency decree is due to an opinion given by the monks that the appropriate date for the establishment of Phutthaburimonthon was June 5, 1944, since it coincided with Visakha Bucha Day, which happened only once each year. Hence, the government

- could not wait. It was issued as a pre-determined decree while the House of Representatives had not been convened.
- 12 Thamsook Numnonda, **Chetsippæt pī wan santiphāp Thai : Mūang Thai samai songkhrām lōk khrang thī sōng [78 Years of Thai Peace Day: Thailand in World War II]**, 4th ed. (Bangkok: Thammasat University, 2023), 98.
  - 13 Thanomchit Meechuen, “Chōmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosiphā thung sōngphanhārōj),” 46.
  - 14 Suchin Tantikul, **Ratthaprahān sōngphansirōjkāosip [Coup d’etat 1947]** (Phra Nakhon: Faculty of Political Science, Thammasat University, 1972), 15.
  - 15 Rangsit Prayurasakdi, Prince of Chai Nat was stripped of his rank and imprisoned by Pibul’s government in accuse of anti-Siamese Revolution 1932. Prince Rangsit was released after World War II and was appointed the Regent of Thailand after the death of King Ananda Mahidol.
  - 16 Thanomchit Meechuen, “Chōmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosiphā thung sōngphanhārōj),” 50.
  - 17 Saichol Sattayanurak, **Phrayā ‘anumān rātthon prāt sāmānchon phū niramit “khwāmpen Thai” [Phraya Anuman Rajadhon, the Common Philosopher who Created ‘Thainess’]** (Bangkok: Matichon, 2013), 119.
  - 18 Pinyapan Potjanalawan, “Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat,” 72.
  - 19 Nattapon Jaijing, **Khunsuk sakdinā læ phayā ‘insī : kānmūang Thai phāitai rabīap lōk khōng saha rat ‘a mē ri kā sōngphansirōjkāosip’et thung sōngphanhārōj [Warlord, Feudalism and King Eagle: Thai Politics under the World Order of the United States 1948-1957]** (Nonthaburi: Same Sky Books, 2020), 86.
  - 20 Kullada Kesboonchoo Mead, “A Revisionist History of Thai-US Relations,” *Asian Review* 16 (2003): 52.
  - 21 Nattapon Jaijing, **Khunsuksakdinā læ phayā ‘insī : kānmūang Thai phāitai rabīap lōk khōng saha rat ‘a mē ri kā sōngphansirōjkāosip’et thung sōngphanhārōj**, 78.
  - 22 Pinyapan Potjanalawan, “Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat,” 73.
  - 23 Luang Wichitwathakan, “Lōk patčhuban nai ngæ prawattisāt [Contemporary World in Historical Perspective],” in **Wičhit ‘anusōn [Printed as a Memorial to the Royal Cremation Ceremony of Major-General Luang Wichitwathakan]** (Phra Nakhon: The Prime Minister Publishing Office, 1962), 251.
  - 24 Luang Wichitwathakan, “Nayōbāi chāt niyom [Nationalism Policy],” in **Ramluk nungrōj pī Lūang Wičhit wā tha kān bot khat san wādūai chīwawprawat læ phon ngān [Commemorating 100 Years of Luang Wichitwathakan, Selected Chapters on Biography and Works]** (Bangkok: Sangsanbooks, 1998), 238.
  - 25 Luang Wichitwathakan, “Chāt kap sātsanā [Nation and Religion],” in **Wičhit ‘anusōn**, 238.
  - 26 Saichol Sattayanurak, **Phrayā ‘anumān rātthon prāt sāmānchon phū niramit “khwāmpen Thai”**, 140.
  - 27 Pinyapan Potjanalawan, “Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat,” 77.
  - 28 Office of the Prime Minister, **Prawat wat Phra sī mahāthāt [History of Wat Phra Sri Mahathat]** (Phra Nakhon: Thai-borikan Printing House, 1952), 1.
  - 29 Supreme Patriarch (Chuan Utthayimahathen), “Prachum Phut Chayan tī thī prathēt Yīpun [Buddha Jayanti Meeting in Japan],” in **Sadet tāngprathēt [The State Visits of the Supreme Patriarch]** (Phra Nakhon: Prachachon, 1972), 39.
  - 30 “Khōsangket kānčhat ngān phut tha yan tī hæng prathēt Langkā læ tængtang khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon [The Observations on Buddha Jayanti Celebration in Lanka and the Appointment of Phutthamonthon Construction Committee],” 1957, Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.10/35, National Archives of Thailand.
  - 31 Suthachai Yimprasert, **Phæn ching chāt Thai : wādūai rat læ kān tōtān rat samai chōmphon Pō. Phibūn songkhrām khrang thī sōng (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosip’et thung sōngphanhārōj) [Plot to Take Over the Nation: the State and the Anti-statism during the Second Premiership of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram (1948-1957)]** (Bangkok: P. Press, 2007), 336.
  - 32 “Nangsū čhāk krom lēkhāthikān khana rattthamontrī thung rattthamontrī wākān krasūang watthanatham rūang trīam

- kānčhat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hæng Phutthakān [Letter from the Secretariat of the Cabinet to Minister of Culture Regarding the Preparation for the 25th Buddhist Century Celebration],” 1952, Office of the Prime Minister’s Document, (3) SorRor0201.63.1/6, National Archives of Thailand.
- 33 Sitthard Srikotr, “Kān prakāt khati pančha ‘anrathān læ sathāpanā phra bōrommathāt thī mǔang nakhōn chum khōng somdet phra mahā thammārāchā li thai nai Phō.Sō. nūngphankāorōi [The Announcement of Pañca Antaradhāna and the Establishment of Phra Borommathat at Nakhon Chum of Phra Maha Thammaraacha Lithai in B.E. 1900],” **Damrong Journal** 12, 1 (January–June 2013): 240.
- 34 At that moment, he was the secretary to the Minister of Culture. Before that, he was a notable monk named Sucheepovikkhu.
- 35 Sucheep Punyanupab, “Khwām rǔang yīsiphā Phutthasatawat [Knowledge on the 25th Buddhist Century],” in the 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee, **Ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [25th Buddhist Century Celebration]** (Phra Nakhon: Aksornsarn Printing House, 1957), 8-10.
- 36 Department of Religious Affairs, Ministry of Culture, “Kham chīchāeng rǔang yīsiphā Phutthasatawat [Instruction for 25th Buddhist Century],” in *Ibid.*, 6-7.
- 37 Pinyapan Potjanalawan, “Prathētchāt Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat,” 81.
- 38 Suthachai Yimprasert, **Phāen ching chāt Thai : wādūai rat læ kān tōtān rat samai čhōmphon Pō. Phibūn songkhrām khrang thī sōng (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosip’et thung sōngphanhārōi)**, 379.
- 39 Thanomchit Meechuen, “Chōmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosiphā thung sōngphanhārōi),” 73-74.
- 40 Meeting Notes of the 1st Meeting of 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee on July 31, 1954. “Kān prachum rǔang kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hæng phut sātsanā [Meeting of 25th Buddhist Century Celebration],” 1954, Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.10/4, National Archives of Thailand.
- 41 Thanomchit Meechuen, “Chōmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosiphā thung sōngphanhārōi),” 62.
- 42 “Phrarātchakritsadikā kamnot khēt thidin nai bōriwēn thī thī čha wēnkhūn nai thōngthī ‘amphōe sām phrān læ ‘amphōe nakhōn chaisī čhangwat Nakhōn Pathom Phō.Sō. sōngphansirōjkāosip’et [Royal Decree on the Demarcation of Land Expropriation in Sam Phran District and Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 71, part 86 (December 28, 1954): 1885.
- 43 Kriangsak Chamanan, **Phuttha monthon: Hōsamut klāng phūa kānsuksā læ khonkhwā thāng phra phut sātsanā rawāng chāt læ phut ‘u tha yān [Phutthamonthon: Central Library for International Study and Research of Buddhism and Buddhist Park]** (Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 1977), 3.
- 44 “Kammakān čhat sāng Phuttha monthon [Meeting of Phutthamonthon Construction Committee],” 1960-1967, Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/4, National Archives of Thailand, 151.
- 45 “Rāingān kānprachum khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon khrang thī siphok wan thī sipkāo Kanyāyon sōngphanhārōisām [16th Minutes of Meeting of Phutthamonthon Construction Committee on September 19, 1960],” 1960, Mom Luang Pin Malakul’s Document, Sor Bor 5.3/1, National Archives of Thailand, 43.
- 46 “Kammakān čhat sāng Phuttha monthon,” Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/4, National Archives of Thailand.
- 47 **‘Anusōn ngān ‘ōk mēn phrarātchathān phlæng sop Phanathān phon ‘ēk Krīang sak Chama nan [A Memorial to the Royal Cremation Ceremony of General Kriangsak Chamanan]** (Bangkok: Graphic Art Printing Co., Ltd., 2006), 141.
- 48 Aphilak Kasempholkoon, ed. **Lao khān tamnān sālā yā [The Legend of Salaya]**, 2nd ed. (Nakhon Pathom: Faculty of Liberal Arts, Mahidol University, 2009).
- 49 “Čhat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (tōn thī 1) [25th Buddhist Century Celebration, Part I],” 1954-1958,

- Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/8, National Archives of Thailand.
- 50 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalōm phra kiāt phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon 'a dunlaya dēt ... mahārāt**, 104.
- 51 Meeting Notes of the 1st Meeting of 25th Buddhist Century Celebration Committee on July 31, 1954. "Kān prachum rūng kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hæng phut sātsanā," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/4, National Archives of Thailand.
- 52 Meeting Notes of the 2nd Meeting of the Sub-committee on Building the Buddha Image on September 27, 1954. Ibid.
- 53 "Chat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (tōn thī 1)," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/8, National Archives of Thailand.
- 54 Ibid.
- 55 "Anukammakān cchattham silā cchamlak phutthaprawat phutthabanyat Puttanusāt læ phičhāranā bæp phraphuttharūp nai ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [The Sub-committee to Prepare for the Carved Stone of Buddha's History, Buddhist Regulations and Buddhadhamma and to Consider the Buddha Statue Design for the 25th Buddhist Century Celebration]," 1954-1957, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.10/7, National Archives of Thailand.
- 56 2nd Minutes of Meeting of the Design Committee for the Buddha Statue, Buddha's History and Buddhist Regulations on September 6, 1960. "Kammakān 'ōk bæp phraphuttharūp phuttha prawat phuttha banyat [Buddha Statue Design, Buddha's History and Buddhist Regulations Committee]," 1960-1965, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/3, National Archives of Thailand.
- 57 2nd Minutes of the Joint Meeting between Buddha Statue Design Committee and Phutthamonthon Planning Committee on December 20, 1960. Ibid.
- 58 Ibid.
- 59 4th Minutes of the Joint Meeting between Buddha Statue Design Committee and Phutthamonthon Planning Committee on March 30, 1961. Ibid.
- 60 "Kammakān cchat sāng Phuttha monthon," Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/4, National Archives of Thailand.
- 61 Ibid.
- 62 Field Marshal P. Phibunsongkhram had the idea to build the Wihan Phutthamonthon as the first building in Phutthamonthon in 1957 but lacked the budget to operate at that time.
- 63 **'Anusōn ngān 'ōk mēn phrarātchathān phlōng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan**, 6.
- 64 "Kāndamnōen ngān kieokap kānsāng phut 'utthayān læ hōsamut klāng thāng phut sātsanā rawāng cchāt khōng mūnnithi phū mi phō lōphik khu nai bōriwēn Phuttha monthon [The Construction of Buddhist Park and Central Library for the International Study and Research on Buddhism by Bhumibalo Bhikkhu Foundation]," 1974-1975, Ministry of Education's Document, Sor Tor 0701.11/7, National Archives of Thailand.
- 65 **'Anusōn ngān 'ōk mēn phrarātchathān phlōng sop Phanathān phon 'ēk Krīang sak Chama nan**, 6.
- 66 Ministry of Interior, **Tāngtang khana kammakān damnōen ngān cchat sāng Phuttha monthon [Appointing a Committee for Phutthamonthon Construction]**, No. 270/2517, Bangkok, April 22, 1974.
- 67 *Bhumibalo Bhikkhu* is the religious name of His Majesty King Bhumibol Adulyadej while he was ordained as a Buddhist monk. This name later was given as the name of the special fund of the Patriarch Yanodaya Mahathera and the Association of Buddhist Research Center. Later, the Association of Buddhist Research Center expanded the mission of the fund program and established it as Bhumibalo Bhikkhu Foundation. The foundation has the aim of collecting, researching, and translating Buddhist scriptures into Thai language.
- 68 Maneepan Jarudul, **Hōsamut klāng thāng phra phut sātsanā læ kān khō chai thīdin Phuttha monthon khōng mūnnithi Phū mi Phō lōphik khu [The Central Library of Buddhism and Phutthamonthon Land-use Request from the Bhumibalo Bhikkhu Foundation]** (Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 2000), 9.

- 69 Songsan Nilkamhaeng and others, **Chotmāihēt kānsāng phraphuttharūp Phrathān Phutthamonthon [Archives of the Construction of Buddha Image Phra Prathan Phutthamonthon]** (Bangkok: Rungruangrat Printing House, 1982), 15.
- 70 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phutthamonthon chalēm phra kiāt phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt**, 157.
- 71 **A ‘Anusōn ngān ‘ōk mēn phrarātchathān phlōng sop Phanathān phon ‘ēk Krīang sak Chama nan** 146.
- 72 Maneepan Jarudul, **Hōsamut klāng thāng phra phut sātsanā lāe kān khō chai thīdin Phutthamonthon khōng mūnnithi Phū mi Phō lōphik khu**, 19.
- 73 **‘Anusōn ngān ‘ōk mēn phrarātchathān phlōng sop Phanathān phon ‘ēk Krīang sak Chama nan**, 163.
- 74 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phutthamonthon chalēm phra kiāt phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt**, 177-180.
- 75 Office of the Prime Minister, **Khōphrarātchathān hai ngān Phutthamonthon yū nai phra bōrom rāchūpatham [Request for Phutthamonthon to be under the Royal Patronage]**, Sor Ror. 0104/3611, Bangkok, March 14, 1979.
- 76 Office of His Majesty's Principal Private Secretary, **Song rapngān Phutthamonthon hai yū nai phra bōrom rāchūpatham [His Majesty the King Accepted Phutthamonthon under the Royal Patronage]**, Ror Lor. 0002/3525, Bangkok, April 9, 1979.
- 77 Maneepan Jarudul, **Hōsamut klāng thāng phra phut sātsanā lāe kān khō chai thīdin Phutthamonthon khōng mūnnithi Phū mi Phō lōphik khu**, 20.
- 78 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phutthamonthon chalēm phra kiāt phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt**, 221.
- 79 Ibid., 223.
- 80 Ibid., 235.
- 81 Supawan Areejitranusorn and Sineenart Sukolratanamete, “Kānsuksā botbāt Phutthamonthon nai bōribot khōng

chumchon tō kān wāng phang lāe phāen phatthanā phūnthī [A Study of the Role of Phutthamonthon in Community Context for Planning Development],” **Veridian E-Journal, Silpakorn University** 10, 1 (January-April 2017): 2126-2140.

- 82 Sibordee Nopprasert, **Khwā phikhāt (?) sǎi ‘anuraksaniyom Thai bon thāng sōng phrāng khōng kānmūang lōk yuk songkhrāmyen [Right Kills (?) Left: Thai Conservatism at the Crossroads of Cold War World Politics]** (Bangkok: Matichon, 2021), 206.

Bibliography

- “Anukammakān čhattham silā čhamlak phutthaprawat phutthabanyat Puttanusāt lāe phičhāranā bāep phraphuttharūp nai ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [The Sub-committee to Prepare for the Carved Stone of Buddha's History, Buddhist Regulations and Buddhadhamma and to Consider the Buddha Statue Design for the 25th Buddhist Century Celebration].” 1954-1957. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.10/7. National Archives of Thailand.
- Anun Phibunsonghkham. **Chōmphon Pō .Phibūn songkhrām lem nūng [Field Marshal Plaek Phibunsonghkham 1st Issue]**. Bangkok: Prikwam Graphic Co.,Ltd., 1997.
- ‘Anusōn ngān ‘ōk mēn phrarātchathān phlōng sop Phanathān phon ‘ēk Krīang sak Chama nan [A Memorial to the Royal Cremation Ceremony of General Kriangsak Chamanan]**. Bangkok: Graphic Art Printing Co., Ltd., 2006.
- Aphilak Kasempholkoon, ed. **Lao khān tamnān sālā yā [The Legend of Salaya]**. 2nd ed. Nakhon Pathom: Faculty of Liberal Arts, Mahidol University, 2009.
- “Čhat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (tōn thī 1) [25th Buddhist Century Celebration, Part I].” 1954-1958. Ministry of Education's Document. Sor Tor 0701.10/8. National Archives of Thailand.
- Chatri Prakitnonthakan. “Mūanglūang mai khōng čhōmphon pō. Phibūn songkhrām: khōsangket bāng prakān [Pibul's New Capital City: Some Observations].” In **Chōmphon pō . Pibūn songkhrām lāe thānphūying la‘tat kap**

kānmūṅg Thai samai mai [Pibul and La-lad in Modern Thai Politics], Edited by Charnvit Kasetsiri and Sathaphum Boonma, 106-133. 3rd ed. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, 2021.

“Kammakān čhat sāng Phuttha monthon [Meeting of Phutthamonthon Construction Committee].” 1960-1967. Ministry of Education’s Document. Sor Tor 0701.11/4. National Archives of Thailand.

“Kammakān ‘ōk bæp phraphuttharūp phuttha prawat phuttha banyat [Buddha Statue Design, Buddha’s History and Buddhist Regulations Committee].” 1960-1965. Ministry of Education’s Document. Sor Tor 0701.11/3. National Archives of Thailand.

“Kāndamnōen ngān kīeokap kānsāng phut ‘utthayān læ hōsamut klāng thāng phut sātsanā rawāng chāt khōng mūnnithi phū mi phō lōphik khu nai bōriwēn Phuttha monthon [The Construction of Buddhist Park and Central Library for the International Study and Research on Buddhism by Bhumibalo Bhikkhu Foundation].” 1974-1975. Ministry of Education’s Document. Sor Tor 0701.11/7. National Archives of Thailand.

“Kān prachum rūang kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hāeng phut sātsanā [Meeting of 25th Buddhist Century Celebration].” 1954. Ministry of Education’s Document. Sor Tor 0701.10/4. National Archives of Thailand.

“Khōsangket kānčhat ngān phut tha yan tī hāeng prathēt Langkā læ tēngtang khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon [The Observations on Buddha Jayanti Celebration in Lanka and the Appointment of Phutthamonthon Construction Committee].” 1957. Ministry of Education’s Document. Sor Tor 0701.10/35. National Archives of Thailand.

Kobkua Suwannathat-Pian. **Nayōbāi tāngprathēt khōng ratthabān Phibūn songkhram Phō.Sō. sōngphan-sīrōjpāetsip‘et thung sōngphansīrōjpāetsipchet [Foreign Policy of Phibunsongkham’s Government 1938-1944]**. Bangkok: Thai Khadi Research Institute Thammasat University, 1989.

Kriangsak Chamanan. **Phuttha monthon: Hōsamut klāng**

phūa kānsuksā læ khonkhwā thāng phra phut sātsanā rawāng chāt læ phut ‘u tha yān [Phut thamonthon: Central Library for International Study and Research of Buddhism and Buddhist Park]. Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 1977.

Kullada Kesboonchoo Mead. “A Revisionist History of Thai-US Relations.” *Asian Review* 16 (2003): 45-67.

Maneepan Jarudul. **Hōsamut klāng thāng phra phut sātsanā læ kān khō chāt thīdin Phuttha monthon khōng mūnnithi Phū mi Phō lōphik khu [The Central Library of Buddhism and Phutthamonthon Land-use Request from the Bhumibalo Bhikkhu Foundation]**. Bangkok: Bhumibalo Bhikkhu Foundation, 2000.

Ministry of Interior. **Tēngtang khana kammakān damnōen ngān čhat sāng Phuttha monthon [Appointing a Committee for Phutthamonthon Construction]**. No. 270/2517. Bangkok. April 22, 1974.

“Nangsū čhāk krom lēkhāthikān khana ratthamontrī thung ratthamontrī wākān krasūang watthanatham rūang trīam kānčhat ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat hāeng Phutthakān [Letter from the Secretariat of the Cabinet to Minister of Culture Regarding the Preparation for the 25th Buddhist Century Celebration].” 1952. Office of the Prime Minister’s Document. (3) Sor Ror 0201.63.1/6. National Archives of Thailand.

Nattapon Jaijing. **Khunsūk sakdinā læ phayā ‘insī : kānmūṅg Thai phāitai rabīap lōk khōng saha rat ‘a mē ri kā sōngphansīrōjkāosip‘et thung sōngphanhārōj [Warlord, Feudalism and King Eagle: Thai Politics under the World Order of the United States 1948-1957]**. Nonthaburi: Same Sky Books, 2020.

Office of His Majesty’s Principal Private Secretary. **Song rapngān Phuttha monthon hai yū nai phra bōrom rāchūpatham [His Majesty the King Accepted Phutthamonthon under the Royal Patronage]**. Ror Lor. 0002/3525. Bangkok. April 9, 1979.

Office of the Prime Minister. **Khōphrarātchathān hai ngān Phuttha monthon yū nai phra bōrom rāchūpatham**

- [Request for Phutthamonthon to be under the Royal Patronage].** Sor Ror. 0104/3611. Bangkok. March 14, 1979.
- _____. **Prawat wat Phra sī mahāthāt [History of Wat Phra Sri Mahathat].** Phra Nakhon: Thai-borikan Printing House, 1952.
- “Phrarāṭchakamnot čhat sāng nakhōn lūang phut sak rāt sōngphansīrōjpāetsiphā [Emergency Decree on Planning the New Capital City B.E. 2485].” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 59, part 40 (June 22, 1942): 1247-1254.
- “Phrarāṭchakritsadikā kamnot khēt thīdin nai bōriwēn thī thī čha wēnkhūn nai thōngthī ‘amphōe sām phrān læ ‘amphōe nakhōn chaisī čhangwat Nakhōn Pathom Phō,Sō. sōngphansīrōjkāosipčhet [Royal Decree on the Demarcation of Land Expropriation in Sam Phran District and Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom].” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 71, part 86 (December 28, 1954): 1883-1888.
- Pinyapan Potjanalawan. “Prathēčhat Phra phut sātsanā læ Ratthabān: Kān niyām khwāmpen Thai nai kān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [Nation, Buddhism and the Government: Defining Thainess in the 25th Buddhist Century Celebration].” **Silpawattanatham** 33, 12 (October 2012): 70–91.
- “Prakās sathāpanā Phutthaburī monthon [Announcement of Establishment of Phutthaburimonthon].” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 61, part 34 (June 5, 1944): 542-544.
- “Rāingān kānprachum khana kammakān čhat sāng Phuttha monthon khrang thī siphok wan thī sipkāo Kanyāyon sōngphanhārōjsām [16th Minutes of Meeting of Phutthamonthon Construction Committee on September 19, 1960].” 1960. Mom Luang Pin Malakul’s Document. Sor Bor 5.3/1. National Archives of Thailand.
- Ramlūk nūngrōj pī Lūang Wičhit wā tha kān bot khat san wādūai chīwawrawat læ phonngān [Commemorating 100 Years of Luang Wichitwathakan, Selected Chapters on Biography and Works].** Bangkok: Sangsanbooks, 1998.
- Saichol Sattayanurak. **Phrayā ‘anumān rāththon prāt sāmānchon phū niramit “khwāmpen Thai” [Phraya Anuman Rajadhon, the Common Philosopher who Created ‘Thainess’].** Bangkok: Matichon, 2013.
- Sibordee Nopprasert. **Khwā phikhāt (?) sāi ‘anuraksaniyom Thai bon thāng sōng phrāng khōng kānmūang lōk yuk songkhrāmyen [Right Kills (?) Left: Thai Conservatism at the Crossroads of Cold War World Politics].** Bangkok: Matichon, 2021.
- Sitthard Srikotr. “Kān prakāt khati pančha ‘anrathān læ sathāpanā phra bōrommathāt thī mūang nakhōn chum khōng somdet phra mahā thammarāchā li thai nai Phō,Sō. nūngphankāorōj [The Announcement of Pañca Antaradhāna and the Establishment of Phra Borommathat at Nakhon Chum of Phra Maha Thammaracha Lithai in B.E. 1900].” **Damrong Journal** 12, 1 (January–June 2013): 235-257.
- Songsan Nilkamhaeng and others. **Chotmāihēt kānsāng phraphuttharūp Phraprathān Phuttha monthon [Archives of the Construction of Buddha Image Phra Prathan Phutthamonthon].** Bangkok: Rungruangrat Printing House, 1982.
- Steering Committee for Phutthamonthon Construction. **Phuttha monthon chalōm phra kīat phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt [Phutthamonthon, in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej].** Bangkok: Victory Powerpoint Co.,Ltd., 1988.
- Suchin Tantikul. **Ratthaprahān sōngphansīrōjkāosip [Coup d’etat 1947].** Phra Nakhon: Faculty of Political Science, Thammasat University, 1972.
- Supawan Areejitranusorn and Sineenart Sukolratanamete. “Kānsūksā botbāt Phuttha monthon nai bōribot khōng chumchon tō kān wāng phang læ phān phatthanā phūnthī [A Study of the Role of Phutthamonthon in Community Context for Planning Development].” **Veridian E-Journal, Silpakorn University** 10, 1 (January–April 2017): 2126 – 2140.

Supreme Patriarch (Chuan Utthayimahathen). “Prachum Phut Chayan tī thī prathēt Yipun [Buddha Jayanti Meeting in Japan].” In **Sadet tângprathēt [The State Visits of the Supreme Patriarch]**. Phra Nakhon: Prachachon, 1972.

Suthachai Yimprasert. **Phæn ching chāt Thai : wādūai rat læ kân tōtān ratsamai Chōmphon Pō. Phibūn songkhrām khrang thī sōng (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosip'et thung sōngphanhārōi) [Plot to Take Over the Nation: the State and the Anti-statism during the Second Premiership of Field Marshal Plaek Phibunsongkhram (1948–1957)]**. Bangkok: P. Press, 2007.

Thamsook Numnonnda. **Chetsippæt pī wan santiphāp Thai : Mūng Thai samai songkhrām lōk khrang thī sōng [78 Years of Thai Peace Day: Thailand in World War II]**. 4th ed. Bangkok: Thammasat University, 2023.

Thanomchit Meechuen. “Chōmphon Pō. Phibūn songkhrām kap ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat (Phō.Sō. sōngphansirōjkāosiphā thung sōngphanhārōi) [Field Marshal Plaek Phibunsongkhram and the 25th Buddhist Century Celebration (1952 – 1957)].” Master’s Thesis, Thammasat University, 1988.

The 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee. **Ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [25th Buddhist Century Celebration]**. Phra Nakhon: Aksornsarn Printing House, 1957.

Wičhit ‘anusōn [Printed as a Memorial to the Royal Cremation Ceremony of Major-General Luang Wichitwathakan]. Phra Nakhon: The Prime Minister Publishing Office, 1962.

Illustration Sources

All illustrations by the author unless otherwise specified.

Opening figure “Khrōngkān læ kân pramān khāchaičhāi ngān čhat sū thidin ngān sāng thanon sāi sī ngān khut khū tham khan thanon bōriwēn Phuttha monthon læ ngān plūk tonmai tām khrōngkān sāng Phuttha monthon [Project and Cost Estimation of the Land Acquisition, the Construction Work of 4th Road, Ditch Construction Work in Phutthamonthon Area and Planting Work According to the Phutthamonthon Project],” 1960, Ministry of

Education’s Document, Sor Tor 0701.11/1, National Archives of Thailand.

Fig. 1 Chatrī Prakitnonthakan, “Mūnglūang mai khōng chōmphon pō. Phibūn songkhrām: khōsangkēt bāng prakān [Pibul’s New Capital City: Some Observations],” in **Chōmphon pō. Phibūn songkhrām læ thānphūying la’iat kap kāmūng Thai samai mai [Pibul and La-lad in Modern Thai Politics]**, ed. Charnvit Kasetsiri and Sathaphum Boonma, 3rd ed. (Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, 2021), 120.

Fig. 2 The White House Historical Association, **McMillan 1902 Plan of Washington, D.C.** Accessed September 16, 2023. Available from <https://www.whitehousehistory.org/photos/fotoware?id=F0F-739CE933B4264%20A492AA62F25F33B2>

Fig. 3 Songsan Nilkamhaeng and others, **Chotmāihēt kānsāng phraputtharūp Phraprathān Phuttha monthon [Archives of the Construction of Buddha Image Phra Prathan Phutthamonthon]** (Bangkok: Rungruangrat Printing House, 1982), 8.

Fig. 4 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalēm phra kīat phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt [Phutthamonthon, in Honor of His Majesty King Bhumibol Adulyadej]** (Bangkok: Victory Powerpoint Co.,Ltd., 1988), 105.

Fig. 5 “Phrarātchakritsadikā kamnot khēt thidin nai bōriwēn thī thī čha wēnkūn nai thōngthī ‘amphōe sām phrān læ ‘amphōe nakhōn chaisī čhangwat Nakhōn Pathom Phō.Sō. sōngphansirōjkāosipčhet [Royal Decree on the Demarcation of Land Expropriation in Sam Phran District and Nakhon Chai Si District, Nakhon Pathom],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 71, part 86 (December 28, 1954): 1888.

Fig. 6 “Khrōngkān læ kân pramān khāchaičhāi ngān čhat sū thidin ngān sāng thanon sāi sī ngān khut khū tham khan thanon bōriwēn Phuttha monthon læ ngān plūktonmai tām khrōngkān sāng Phuttha monthon,” Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/1, National Archives of Thailand.

Fig. 7 Ibid.

Fig. 8 The 25th Buddhist Century Celebration Organizing Committee, **Ngān chalōng yīsiphā Phutthasatawat [25th**

Buddhist Century Celebration] (Phra Nakhon: Aksornsarn Printing House, 1957), 167.

Fig. 9 “Phra phutthapatimākōn thī praditsathān yang bōriwēn Phuttha monthon [The Buddha Image Enshrined at Phutthamonthon],” Office of the Prime Minister’s Document, Por Jor (3) Sor Ror 0201/48, National Archives of Thailand.

Fig. 11 “Kāndamnōen ngān kīeokap kānsāng phut ‘utthayān læ hōsamut klāng thāng phut sātsanā rawāng chāt khōng mūnñithi phū mi phō lōphik khu nai bōriwēn Phuttha monthon [The Construction of Buddhist Park and Central Library for the International Study and Research on Buddhism by Bhumbalo Bhikkhu Foundation],” 1974-1975, Ministry of Education’s Document, Sor Tor 0701.11/7, National Archives of Thailand.

Fig 12 Steering Committee for Phutthamonthon Construction, **Phuttha monthon chalōm phra kīat phra bāt somdet phra pō ra mi na tha ra mō hā phū mi phon ‘a dunlaya dēt ... mahārāt**, 237.